

RELIGIÓ I MITOLOGIA GREGUES

1. Tema 1. Característiques de la religió grega.....	3
a. El mite grec: definició, característiques i funcions.....	3
Tucídides, <i>Història de la guerra del Peloponés</i> 1.4	3
Pausànies, <i>Descripció de Grècia</i> 1.41.8-9	3
Sòfocles, <i>Antígona</i> 944-951	3
b. Mite, culte i ritual.....	4
Eurípides, <i>Medea</i> 1378-1383	4
Heròdot, <i>Històries</i> 1.131-132.....	4
2. Tema 2. Anàlisi dels mites grecs.....	5
a. La cosmogonia i la teogonia	5
Hesíode, <i>Teogonia</i> 116-222	5
Hesíode, <i>Teogonia</i> 453-506	8
b. Els déus Olímpics	10
<i>Himne homèric a Apol·lo</i> 1-8, 25-29, 45-60	10
Cal·límac, <i>Himne a Àrtemis</i> , 1-45.....	11
c. Els herois.....	12
Homer, <i>Iliada</i> 1.247-268.....	12
3. Tema 3. El culte i els santuaris	13
a. L'oració i el culte	13
Èsquil, <i>Coèfores</i> 123-151	13
b. Els santuaris	13
Xenofont, <i>Anàbasi</i> 5.3.7-13	14
Homer, <i>Odissea</i> 11.23-50	15
c. Els ἀναθήματα	16
IG XII-3 1345.....	16
IG XII-3 1346.....	16
IG XII-3 1347.....	16
d. La idea del μίσημα	16
Hipòcrates, <i>Sobre la malaltia sagrada</i> 1.79-112	16
Heròdot, <i>Històries</i> 1.35	18
4. Tema 4. La religió en la polis democràtica.....	18
a. Parcel·les d'acció i cultes locals	18
Pausànies, <i>Descripció de Grècia</i> 8.2.3-6	18
Plató, <i>Banquet</i> 180d-e	19
b. Rituals col·lectius.....	19
Tzetzes, <i>Chil.</i> 5.728-749	19
Plutarc, <i>Cimó</i> 8. 5-7	20
c. Els sacrificis	20
Hesíode, <i>Teogonia</i> 507-514, 517-570.....	20
Homer, <i>Iliada</i> 1.37-42.....	22
Homer, <i>Iliada</i> 1.447-468.....	23
Porfiri, <i>De abstinentia</i> 28-31.....	24
Eurípides, <i>Electra</i> 90-92	26
Eurípides, <i>Fenícies</i> 930-941.....	26
5. Tema 5. Els rituals de pas	26
a. El rapte de Persèfone i les verges mortes.....	26

Sòfocles, <i>Antígona</i> 810-816, 891-920.....	26
<i>EG</i> 6	28
<i>IG</i> 9, 2, 649.....	28
Eurípides, <i>Troïanes</i> 308-340.....	28
Eurípides, <i>Ifigènia entre els Taures</i> 364-371	29
Eurípides, <i>Hècuba</i> 415-418.....	29
6. Tema 6. Els oracles i l'endevinació	29
a. Característiques principals	29
Sòfocles, <i>Èdip Rei</i> 80-107.....	29
Heròdot, <i>Històries</i> 2.55-58.....	30
7. Tema 7. Les religions misteriques	32
a. Els misteris d'Eleusis	32
Andòcides, <i>Sobre els misteris</i> 110-114.....	32
Lísies, <i>Contra Andòcides</i> 6.50-53	33

TEMA 1. Característiques de la religió grega

EL MITE GREC: DEFINICIÓ, CARACTERÍSTIQUES I FUNCIONS

La talassocràcia cretenca i Minos com a fets històrics

Μίνως γὰρ παλαιάτατος ὢν ἀκοῆ ἴσμεν ναυτικὸν ἐκτίσατο καὶ τῆς νῦν Ἑλληνικῆς θαλάσσης ἐπὶ πλεῖστον ἐκράτησε καὶ τῶν Κυκλάδων νήσων ἤρξε τε καὶ οἰκιστὴς πρῶτος τῶν πλείστων ἐγένετο, Κᾶρας ἐξελάσας καὶ τοὺς ἑαυτοῦ παῖδας ἡγεμόνας ἐγκαταστήσας·

Doncs Minos és el més antic, dels que coneixem per tradició, que es va procurar una flota i va dominar la mar grega actual durant molt de temps, va governar sobre les illes Cíclades i va arribar a ser el primer colonitzador de la majoria, després d'haver expulsat els caris i establert els seus propis fills com a caps.

Tucidides, *Història de la guerra del Peloponés* 1.4

El cant del rossinyol i el mite de Filomela

Τούτου δὲ ἐστὶν οὐ πόρρω τάφος Τηρέως τοῦ Πρόκνην γήμαντος τὴν Πανδίωνος. (...) ἐπεὶ δὲ ἦν καὶ Τηρεῖ τὰ ἐς Φιλομήλαν ἐξεργασμένα καὶ τὰ περὶ τὸν Ἴτυν ὑπὸ τῶν γυναικῶν, (9) ἐλεῖν σφᾶς ὁ Τηρεὺς οὐκ ἐδύνατο· καὶ ὁ μὲν ἐτελεύτησεν ἐν τοῖς Μεγάροις αὐτοχειρία, καὶ οἱ τάφον αὐτίκα ἔχωσαν καὶ θύουσιν ἀνὰ πᾶν ἔτος (...) καὶ τὸν ἔποπα τὸν ὄρνιθα ἐνταῦθα φανῆναι πρῶτον λέγουσιν· αἱ δὲ γυναῖκες ἐς μὲν Ἀθήνας ἀφίκοντο, θρηνοῦσαι δὲ οἷα ἔπαθον καὶ οἷα ἀντέδρασαν ὑπὸ δακρύων διαφθείρονται, καὶ σφισι τὴν ἐς ἀηδόνα καὶ χελιδόνα μεταβολὴν ἐπεφήμισαν ὅτι οἶμαι καὶ αὗται αἱ ὄρνιθες ἐλεεινὸν καὶ θρήνω ὅμοιον ἄδουσιν.

No molt allunyat d'aquest es troba el sepulcre de Tereu, que es va casar amb Procne, la filla de Pandió (...) Perquè quan Tereu va realitzar el seu crim contra Filomela i les dones contra Itis, (9) Tereu no va poder capturar-les. Aleshores aquest es va suïcidar a Mègara, li van erigir de seguida una tomba i li començaren a fer sacrificis tots els anys (...) i allí diuen que va aparéixer per primera vegada l'au puput. Per la seua banda, les dones van arribar a Atenes i, lamentant les desgràcies que havien suportat i els actes que havien dut a terme, van morir a causa de les llàgrimes, i els van augurar la seua metamorfosi en rossinyol i oreneta; perquè, segons tinc entès, també aquestes aus entonen un cant trist i semblant a un lament.

Pausànies, *Descripció de Grècia* 1.41.8-9

El mite de Dànae i Antígona

Ἔτλα καὶ Δανάας οὐράνιον φῶς / ἀλλάξαι δέμας ἐν χαλκοδέτοις αὐλαῖς· / κρυπτομένα δ' ἐν τυμβῇ / ρεῖ θαλάμῳ κατεζεύχθη· / καίτοι καὶ γενεᾷ τίμιος, ὃ παῖ παῖ, / καὶ Ζηνὸς ταμειέσκε γονὰς χρυσορύτους· / ἀλλ' ἄ μοιριδία τις δύνασις δεινά·

COR. – També la figura de Dànae va suportar abandonar la llum celest en una presó bronzina. I, oculta en el tàlem sepulcral, es va veure unida al jou. En canvi, era noble en la seua nissaga, – Oh, filla, filla! –, i guardava la descendència de Zeus nascuda de la pluja d’or. Però allò que ha prefixat el destí té una força terrible.

Sòfocles, *Antígona* 944-951

MITE, CULT E RITUAL

El mite de Medea i el santuari d’Hera Acreea

ΜΗΔΕΙΑ· οὐ δῆτ’, ἐπεὶ σφας τῆδ’ ἐγὼ θάψω χερί, / φέρουσ’ ἐς Ἴηρας τέμενος Ἀκραιάς θεοῦ, / ὡς μή τις αὐτοὺς πολεμίων καθυβρίση / τυμβοὺς ἀνασπῶν· γῆ δὲ τῆδε Σισύφου / σεμνὴν ἑορτὴν καὶ τέλη προσάγομεν / τὸ λοιπὸν ἀντὶ τοῦδε δυσσεβοῦς φόνου.

MEDEA. – Això no, jo els soterraré amb les meues pròpies mans, i els portaré al recinte sagrat de la deessa Hera Acreea, perquè cap dels meus enemics els ultratge derrocant les seues tombes. I en aquesta terra de Sísif instituirem, des d’ara endavant, una solemne festa i rituals expiatoris arran d’aquest impiu assassinat.

Eurípides, *Medea* 1378-1383

Cultes i rituals entre els perses

Πέρσας δὲ οἶδα νόμοισι τοιοισίδε χρεωμένους· ἀγάλματα μὲν καὶ νηοὺς καὶ βωμοὺς οὐκ ἐν νόμῳ ποιευμένους ἰδρῦεσθαι, ἀλλὰ καὶ τοῖσι ποιεῦσι μωρίην ἐπιφέρουσι, ὡς μὲν ἔμοι δοκέειν, ὅτι οὐκ ἀνθρωποφυέας ἐνόμισαν τοὺς θεοὺς κατὰ περ οἱ Ἕλληγες εἶναι. οἱ δὲ νομίζουσι Δίμ μὲν ἐπὶ τὰ ὑψηλότατα τῶν ὀρέων ἀναβαίνοντες θυσίας ἔρδειν, τὸν κύκλον πάντα τοῦ οὐρανοῦ Δία καλέοντες. θύουσι δὲ ἡλίῳ τε καὶ σελήνῃ καὶ γῆ καὶ πυρὶ καὶ ὕδατι καὶ ἀνέμοισι. τούτοισι μὲν δὴ θύουσι μούνοισι ἀρχῆθεν, ἐπιμεμαθήκασι δὲ καὶ τῇ Οὐρανίῃ θύειν, παρά τε Ἀσσυρίων μαθόντες καὶ Ἀραβίων. καλέουσι δὲ Ἀσσύριοι τὴν Ἀφροδίτην Μύλιττα, (132) Ἀράβιοι δὲ Ἀλλιάτ, Πέρσαι δὲ Μίτραν. θυσίῃ δὲ τοῖσι Πέρσησι περὶ τοὺς εἰρημένους θεοὺς ἦδε κατέστηκε· οὔτε βωμοὺς ποιεῦνται οὔτε πῦρ ἀνακαίουσι μέλλοντες θύειν· οὐ σπονδῆ χρέωνται, οὐκὶ αὐλῶ, οὐ στέμμασι, οὐκὶ οὐλῆσι. τῶν δὲ ὡς ἐκάστῳ θύειν θέλη, ἐς χῶρον καθαρὸν ἀγαγὼν τὸ κτήνος καλέει τὸν θεὸν ἔστεφανωμένος τὸν τίραν μυρσίνη μάλιστα. ἐωυτῶ μὲν δὴ τῶ θύοντι ἰδίῃ μούνῳ οὐ οἱ ἐγγίνεται ἀρᾶσθαι ἀγαθὰ, ὁ δὲ τοῖσι πᾶσί τε Πέρσησι κατεύχεται εὔ γίνεσθαι καὶ τῶ βασιλέϊ· ἐν γὰρ δὴ τοῖσι ἅπασι Πέρσησι καὶ αὐτὸς γίνεται.

Sé que els perses practiquen aquests costums: no tenen com a norma erigir estàtues de déus, temples i altars, sinó que anomenen insensats els que ho fan; perquè, segons crec, no han pensat que els déus tinguen forma humana, com els grecs. En canvi, aquests acostumen a fer sacrificis en honor de Zeus pujant al cim de les muntanyes, mentre que anomenen “Zeus” tota la volta celest. També realitzen sacrificis en honor del Sol, la Lluna, la Terra, el Foc, l’Aigua i els Vents. En un principi només oferien sacrificis a aquestes divinitats, però després han après també a fer sacrificis en honor d’Urània, gràcies als assiris i els àrabs. Els assiris anomenen Afrodita Milita, (132) els àrabs Alitat i els perses Mitra. Entre els perses, el sacrifici en honor dels déus esmentats es va fixar

de la següent manera: no construeixen altars ni encenen foc quan es disposen a fer un sacrifici, ni utilitzen libacions, flautes, ínfules o grans d'ordi. Quan algú d'ells vol realitzar el sacrifici a cadascun dels déus, condueix la víctima a un lloc pur i invoca la divinitat coronant-se amb una tiara, generalment de murta. D'altra banda, al que realitza el sacrifici no li és possible suplicar béns per a ell a soles, sinó que aquest implora per la benevolència de tots els perses i del rei. Car, naturalment, entre tots els perses està també el mateix oferent.

Heròdot, *Històries* 1.131-132

TEMA 2. Anàlisi dels mites grecs

LA COSMOGONIA I LA TEOGONIA

La cosmogonia d'Hesíode i la primera generació de déus

ἦτοι μὲν πρότιστα Χάος γένητ'· αὐτὰρ ἔπειτα / Γαῖ' εὐρύστερνος, πάντων ἕδος ἀσφαλὲς
 αἰεὶ / ἀθανάτων οἳ ἔχουσι κάρη νιφόνετος Ὀλύμπου, / Τάρταρά τ' ἠερόεντα μυχῶ χθονὸς
 εὐρυοδείης, / ἠδ' Ἔρος, ὃς κάλλιστος ἐν ἀθανάτοισι θεοῖσι, **(120)** / λυσιμελής, πάντων
 τε θεῶν πάντων τ' ἀνθρώπων / δάμναται ἐν στήθεσσι νόον καὶ ἐπίφρονα βουλήν. / ἐκ
 Χάεος δ' Ἐρεβός τε μέλαινά τε Νύξ ἐγένοντο· / Νυκτὸς δ' αὖτ' Αἰθήρ τε καὶ Ἥμέρη
 ἐξεγένοντο, / οὗς τέκε κυσαμένη Ἐρέβει φιλότῃ μιγεῖσα. **(125)** / Γαῖα δέ τοι πρῶτον μὲν
 ἐγείνατο Ἴσον ἑωυτῇ / Οὐρανὸν ἀστερόενθ', ἵνα μιν περὶ πάντα καλύπτει, / ὄφρ' εἴη
 μακάρεσσι θεοῖς ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ, / γείνατο δ' οὐρεα μακρά, θεῶν χαρίεντας ἐναύλους
 / Νυμφέων, αἳ ναίουσιν ἀν' οὐρεα βησσήεντα, **(130)** / ἠδὲ καὶ ἀτρύγετον πέλαγος τέκεν
 οἴδαμι θυῖον, / Πόντον, ἄτερ φιλότῃτος ἐφιμέρου· αὐτὰρ ἔπειτα / Οὐρανῶ ἐνθηθεῖσα
 τέκ' Ὠκεανὸν βαθυδίνην / Κοῖόν τε Κρεῖόν θ' Ὑπερίονά τ' Ἰαπετόν τε / Θεῖαν τε Ρεῖαν
 τε Θέμιν τε Μνημοσύνην τε **(135)** / Φοῖβην τε χρυσοστέφανον Τηθύν τ' ἐρατεινήν. / τοὺς
 δὲ μέθ' ὀπλότατος γένητο Κρόνος ἀγκυλομήτης, / δεινότατος παίδων, θαλερόν δ' ἤχθηρε
 τοκῆα. / γείνατο δ' αὖ Κύκλωπας ὑπέρβιον ἦτορ ἔχοντας, / Βρόντην τε Στερόπην τε καὶ
 Ἄργην ὄβριμόθυμον, **(140)** / οἳ Ζηνὶ βροντήν τ' ἔδοσαν τευξάν τε κεραυνόν. / οἳ δ' ἦτοι
 τὰ μὲν ἄλλα θεοῖς ἐναλίγκιοι ἦσαν, / μῦθος δ' ὀφθαλμὸς μέσσω ἐνέκειτο μετώπῳ· /
 Κύκλωπες δ' ὄνομα ἦσαν ἐπώνυμον, οὐνεκ' ἄρα σφραγῶν / κυκλοτερῆς ὀφθαλμὸς ἔει
 ἐνέκειτο μετώπῳ. **(145)** / ἰσχυρὸς δ' ἠδὲ βίη καὶ μηχαναὶ ἦσαν ἐπ' ἔργοις. / ἄλλοι δ' αὖ
 Γαίης τε καὶ Οὐρανοῦ ἐξεγένοντο / τρεῖς παῖδες μεγάλοι τε καὶ ὄβριμοι, οὐκ ὀνομαστοί,
 / Κόττος τε Βριάρεώς τε Γύγης θ', ὑπερήφανα τέκνα. / τῶν ἑκατὸν μὲν χεῖρες ἀπ' ὤμων
 αἴσσοντο, **(150)** / ἄπλαστοι, κεφαλαὶ δὲ ἐκάστω πεντήκοντα / ἐξ ὤμων ἐπέφυκον ἐπὶ
 στιβαροῖσι μέλεσσι· / ἰσχυρὸς δ' ἄπλητος κρατερῆ μεγάλῳ ἐπὶ εἶδει. / ὅσσοι γὰρ Γαίης τε
 καὶ Οὐρανοῦ ἐξεγένοντο, / δεινότατοι παίδων, σφετέρῳ δ' ἤχθηοντο τοκῆ **(155)** / ἐξ ἀρχῆς·
 καὶ τῶν μὲν ὅπως τις πρῶτα γένοιτο, / πάντας ἀποκρύπτασκε καὶ ἐς φάος οὐκ ἀνίσσκε /
 Γαίης ἐν κευθμῶνι, κακῶ δ' ἐπετέρπετο ἔργῳ, / Οὐρανός· ἠ δ' ἐντὸς στοναχίζετο Γαῖα
 πελώρη / στενομένη, δολίην δὲ κακὴν ἐπεφράσσατο τέχνην. **(160)** / αἶψα δὲ ποιήσασα
 γένος πολιοῦ ἀδάμαντος / τευξε μέγα δρέπανον καὶ ἐπέφραδε παισὶ φίλοισιν· / εἶπε δὲ
 θαρσύνουσα, φίλον τετιμημένη ἦτορ· / “παῖδες ἐμοὶ καὶ πατὴρ ἀτασθάλου, αἳ κ' ἐθέλητε

/ πείθεσθαι· πατρός κε κακὴν τεισαίμεθα λώβην **(165)** / ὑμετέρου· πρότερος γὰρ ἀεικέα μήσατο ἔργα.” / ὧς φάτο· τοὺς δ’ ἄρα πάντας ἔλεν δέος, οὐδέ τις αὐτῶν / φθέγγετο. θαρσῆσας δὲ μέγας Κρόνος ἀγκυλομήτης / αἴψ’ αὖτις μύθοισι προσηύδα μητέρα κεδνήν· / “μητερ, ἐγὼ κεν τοῦτό γ’ ὑποσχόμενος τελέσαιμι **(170)** / ἔργον, ἐπεὶ πατρός γε δυσωνύμου οὐκ ἀλεγίζω / ἡμετέρου· πρότερος γὰρ ἀεικέα μήσατο ἔργα.” / ὧς φάτο· γήθησεν δὲ μέγα φρεσὶ Γαῖα πελώρη· / εἶσε δὲ μιν κρύψασα λόχῳ, ἐνέθηκε δὲ χερσὶν / ἄρπην καρχαρόδοντα, δόλον δ’ ὑπεθήκατο πάντα. **(175)** / ἦλθε δὲ νύκτ’ ἐπάγων μέγας Οὐρανός, ἀμφὶ δὲ Γαίῃ / ἰμείρων φιλότητος ἐπέσχετο, καὶ ῥ’ ἐτανύσθη / πάντη· ὁ δ’ ἐκ λοχέοιο πᾶσι ὠρέξατο χειρὶ / σκαίῃ, δεξιτερῇ δὲ πελώριον ἔλλαβεν ἄρπην, / μακρὴν καρχαρόδοντα, φίλου δ’ ἀπὸ μήδεα πατρός **(180)** / ἐσσυμένως ἤμησε, πάλιν δ’ ἔρριψε φέρεσθαι / ἐξοπίσω. τὰ μὲν οὐ τι ἐτώσια ἔκφυγε χειρός· / ὄσσαι γὰρ ῥαθάμιγγες ἀπέσσυθεν αἱματόεσσαι, / πάσας δέξατο Γαῖα· περιπλομένων δ’ ἐνιαυτῶν / γείνατ’ Ἐρινῶς τε κρατερὰς μεγάλους τε Γίγαντας, **(185)** / τεύχεσι λαμπομένους, δολίχ’ ἔγχεα χερσὶν ἔχοντας, / Νύμφας θ’ ἄς Μελίας καλέουσ’ ἐπ’ ἀπείρονα γαῖαν. / μήδεα δ’ ὧς τὸ πρῶτον ἀποτμήξας ἀδάμαντι / κάββαλ’ ἀπ’ ἠπείριοιο πολυκλύστῳ ἐνὶ πόντῳ, / ὧς φέρετ’ ἄμ πέλαγος πουλὺν χρόνον, ἀμφὶ δὲ λευκὸς **(190)** / ἀφρὸς ἀπ’ ἀθανάτου χροὸς ὠρνυτο· τῷ δ’ ἐνὶ κούρη / ἐθρέφθη· πρῶτον δὲ Κυθήροισι ζαθέοισιν / ἐπλητ’, ἐνθεν ἔπειτα περίρρυτον ἴκετο Κύπρον. / ἐκ δ’ ἔβη αἰδοίη καλὴ θεός, ἀμφὶ δὲ ποίη / ποσσὶν ὑπο ῥαδινοῖσιν ἀέξετο· τὴν δ’ Ἀφροδίτην **(195)** (...) κικλήσκουσι θεοὶ τε καὶ ἀνέρες, οὐνεκ’ ἐν ἀφρῷ / θρέφθη· ἀτὰρ Κυθέρειαν, ὅτι προσέκυρσε Κυθήροις· (...) **(200)** / τῇ δ’ Ἔρος ὠμάρτησε καὶ Ἴμερος ἔσπετο καλὸς / γεινομένη τὰ πρῶτα θεῶν τ’ ἐς φύλον ἰούσῃ· / ταύτην δ’ ἐξ ἀρχῆς τιμὴν ἔχει ἠδὲ λέλογχε / μοῖραν ἐν ἀνθρώποισι καὶ ἀθανάτοισι θεοῖσι / παρθενίους τ’ ὄαρους μειδήματά τ’ ἐξαπάτας τε **(205)** / τέρψιν τε γλυκερὴν φιλότητά τε μειλίχην τε. / τοὺς δὲ πατὴρ Τιτῆνας ἐπὶ κλησὶν καλέεσκε / παῖδας νεικείων μέγας Οὐρανός, οὓς τέκεν αὐτός· / φάσκε δὲ τιταίνοντας ἀτασθαλίῃ μέγα ῥέξαι / ἔργον, τοῖο δ’ ἔπειτα τίσιν μετόπισθεν ἔσεσθαι. **(210)** / Νύξ δ’ ἔτεκε στυγερὸν τε Μόρον καὶ Κῆρα μέλαιναν / καὶ Θάνατον, τέκε δ’ Ὕπνον, ἔτικτε δὲ φύλον Ὀνειρών. / δεῦτερον αὖ Μῶμον καὶ Ὀιζὺν ἀλγινόεσσαν / οὐ τινὶ κοιμηθεῖσα θεῶν τέκε Νύξ ἐρεβεννή, / Ἐσπερίδας θ’, αἷς μῆλα πέρην κλυτοῦ Ὠκεανοῖο **(215)** / χρύσεια καλὰ μέλουσι φέροντά τε δένδρεα καρπὸν· / καὶ Μοίρας καὶ Κῆρας ἐγείνατο νηλεοπίουσι, / [Κλωθῶ τε Λάχεσιν τε καὶ Ἄτροπον, αἷ τε βροτοῖσι / γεινομένοισι διδοῦσιν ἔχειν ἀγαθὸν τε κακὸν τε,] / αἷ τ’ ἀνδρῶν τε θεῶν τε παραιβασίας ἐφέπουσιν, **(220)** / οὐδέ ποτε λήγουσι θεαὶ δεινοῖο χόλοιο, / πρὶν γ’ ἀπὸ τῷ δώωσι κακὴν ὄπιν, ὅστις ἀμάρτη.

*Primer de tot va existir el Caos. Després Gea, la d'ample pit, seu sempre segura de tots els immortals que habiten el cim del nevat Olimp, i el tenebrós Tàrtar en les profunditats de la terra d'amples camins. Finalment, Eros, el més preciós entre els déus immortals, **(120)** que afluixa els membres i captiva la ment i la sensata voluntat de tots els déus i tots els homes en els seus cors. Del Caos sorgiren l'Èreb i la negra Nit. De la nit, al seu torn, nasqueren l'Èter i el Dia, als quals va donar a llum prenyada en contacte amorós amb l'Èreb. **(125)** Gea va engendrar primer l'estrellat Urà en les mateixes proporcions que ella, per tal que la continguera per totes les parts i poder ser així seu sempre segura per als felicitos déus. També va infantar les grans Muntanyes, grates residències de les deesses Nimfes, que habiten en les muntanyes boscoses. **(130)** Ella igualment va parir l'estèril pelag inflat per les ones, el Pont, sense el desig amorós. Tot seguit, gitada amb Urà, va donar a llum l'Oceà de profunds corrents, Ceos, Crios, Hiperió, Jàpet, Tea, Rea, Temis, Mnemòsine, **(135)** Febe d'àuria corona i l'amable Tetis. Després d'ells va nàixer el més*

jove, Cronos, de ment tortuosa, el més terrible dels fills, i es va omplir d'un intens odi envers son pare. Va engendrar, al seu torn, els ciclops d'esperit superb, Brontes, Estèropes i el violent Arges, (140) que van regalar a Zeus el tro i li van fabricar el llamp. Aquests, en la resta d'aspectes, eren semblants als déus, però en mig del seu front tenien un únic ull. Ciclops era el seu nom per eponímia, perquè, efectivament, un únic ull completament redó es trobava al seu front. (145) El vigor, la força i els recursos dirigien els seus actes.

Igualment de Gea i Urà van nàixer altres tres fills gegants i violents, el nom dels quals no s'ha de pronunciar: Cotos, Briàreu i Giges, fills superbs. Cent braços informes eixien agitadament de les seues espatlles (150) i a cadascun li naixien cinquanta caps de les espatlles, sobre robustos membres. Una força terriblement poderosa s'albergava en els seus enormes cossos. Tanmateix, tots aquells que nasqueren de Gea i Urà, els fills més terribles, estaven irritats amb son pare des del principi. (155) I cada vegada que algun d'ells estava a punt de nàixer, Urà els retenia tots ocults en el pit de Gea sense deixar-los eixir ni veure la llum i gaudia cínicament amb la seua perversa acció. La monstruosa Gea, a punt d'esclatar, es queixava en el seu interior i va ordinar un cruel i enganyós parany. (160) Produint de seguida un tipus de lluent acer, va forjar una enorme falç i després va explicar la intenció als seus estimats fills. Armada de valor va dir afligida en el seu benvolgut cor: «Fills meus i de superb pare! Si voleu obeir-me, podem venjar el cruel ultratge del vostre pare; (165) perquè ell va ser el primer a maquinari odioses accions.»

Així va parlar, i aleshores una por va dominar a tots i cap d'ells va gosar parlar. Però el poderós Cronos, de ment tortuosa, armant-se de valor, de seguida va respondre amb aquestes paraules a la seua prudent mare: «Mare, jo podria, ho promet, dur a terme aquesta tasca, (170) perquè no tinc pietat pel nostre abominable pare; atés que ell va ser el primer a maquinari odioses accions.» Així va parlar, i la monstruosa Gea es va alegrar enormement en el seu cor i li va preparar secretament una emboscada. Va posar en les seues mans una falç de dents afilades i va dissimular perfectament el parany. (175)

Va venir el poderós Urà conduint la nit, es va llançar sobre la terra, ansiós d'amor, i es va estendre per tot arreu. El fill, eixint del seu amagatall, va aconseguir atrapar-lo amb la mà esquerra, va empunyar amb la dreta la prodigiosa falç, enorme i d'afilades dents, i ràpidament va tallar els genitals del seu benvolgut pare (180) i després els va llançar per ventura darrere. No debades van fugir aquells de la seua mà. Així doncs, quantes gotes de sang van caure, totes les va arreplegar Gea. I en completar-se un any, va donar a llum les poderoses Erínies, els grans Gegants (185) d'armes resplendents, que sostenen en la seua mà llargues llances, i les nimfes que anomenen Mèlies sobre la terra il·limitada. Pel que fa als genitals, des del mateix moment en què els va tallar amb l'acer i els va llançar lluny del continent en el tempestuós Pont, van ser portats pel pèlag durant molt de temps. Al seu voltant va sorgir del membre immortal una blanca escuma (190) i en mig d'ella va nàixer una donzella.

Primer va navegar cap a la divina Citera i des d'allí es va dirigir a Xipre envoltada de corrents. Va eixir de la mar l'augusta i bella deessa, i sota els seus delicats peus creixia l'herba al voltant. Afrodita (...) l'anomenen els déus i homes, (195) perquè va nàixer en mig de l'escuma, i també Citerea, perquè es va dirigir a Citera (...) (200) La va

acompanyar Eros i la va seguir el bell Hímer al principi quan va nèixer, i després en la seua partida cap a la tribu dels déus. I aquestes atribucions són les que posseeix des del començament i ha rebut com a lot entre els homes i els déus immortals: les intimitats amb donzelles, els somriures, els enganys, (205) el dolç plaer, l'amor i la dolçor.

A aquests déus, son pare, el poderós Urà, els va donar el nom de Titans aplicant tal insult als fills que ell mateix va engendrar. Deia que en el seu intent, amb temerària insensatesa havien comés un acte terrible pel qual després rebrien un càstig just. (210) Va parir la Nit el maleït Moros, la negra Ker i Tànat; va engendrar també Hipnos i va infantar la tribu dels Somnis. A més la deessa, fosca Nit, va donar a llum sense gitar-se amb ningú la Burla, el dolorós Lament i les Hespèrides que, a l'altre costat de l'il·lustre Oceà, (215) cuiden les belles pomes d'or i els arbres que produeixen el fruit. Va parir igualment les Moires i les Keres, venjadores implacables: Clotos, Làquesis i Àtropos que atorguen als mortals, quan naixen, la possessió del bé i del mal i persegueixen els delits d'homes i déus. (220) Mai no cessen les deesses en la seua terrible còlera abans d'aplicar un amarg càstig a qui comet delictes.

Hesíode, *Teogonia* 116-222

Segona generació de déus i pujada al tron de Zeus

Ῥεῖη δὲ δμηθεῖσα Κρόνω τέκε φαίδιμα τέκνα, / Ἴστίην Δήμητρα καὶ Ἥρην χρυσοπέδιλον,
/ ἴφθιμόν τ' Αἴδην, ὃς ὑπὸ χθονὶ δώματα ναίει (455) / νηλεὲς ἦτορ ἔχων, καὶ ἐρίκτυπον
Ἐννοσίγαιον, / Ζῆνά τε μητιόεντα, θεῶν πατέρ' ἠδὲ καὶ ἀνδρῶν, / τοῦ καὶ ὑπὸ βροντῆς
πελεμίζεται εὐρεῖα χθῶν. / καὶ τοὺς μὲν κατέπινε μέγας Κρόνος, ὥς τις ἕκαστος / νηδύος
ἐξ ἱερῆς μητρὸς πρὸς γούναθ' ἴκοιτο, (460) / τὰ φρονέων, ἵνα μὴ τις ἀγαθῶν Οὐρανίωνων
/ ἄλλος ἐν ἀθανάτοισιν ἔχοι βασιληίδα τιμῆν. / πεύθετο γὰρ Γαίης τε καὶ Οὐρανοῦ
ἀστερόεντος / οὐνεκά οἱ πέπρωτο ἐφ' ὑπὸ παιδὶ δαμῆναι, / καὶ κρατερῶ περ ἐόντι, Διὸς
μεγάλου διὰ βουλᾶς. (465) / τῷ ὃ γ' ἄρ' οὐκ ἀλαοσκοπιὴν ἔχεν, ἀλλὰ δοκεῦων / παῖδας
εὐοὺς κατέπινε· Ῥεῖη δ' ἔχε πένθος ἄλαστον. / ἀλλ' ὅτε δὴ Δί' ἔμελλε θεῶν πατέρ' ἠδὲ
καὶ ἀνδρῶν / τέξεσθαι, τότε ἔπειτα φίλους λιτάνευε τοκῆας / τοὺς αὐτῆς, Γαῖάν τε καὶ
Οὐρανὸν ἀστερόεντα, (470) / μῆτιν συμφράσσασθαι, ὅπως λελάθοιτο τεκοῦσα / παῖδα
φίλον, τείσαιτο δ' ἐρινῦς πατρὸς ἐοῖο / παίδων θ' οὐς κατέπινε μέγας Κρόνος
ἀγκυλομήτης. / οἱ δὲ θυγατρὶ φίλῃ μάλα μὲν κλύον ἠδ' ἐπίθοντο, / καὶ οἱ πεφραδέτην,
ὄσα περ πέπρωτο γενέσθαι (475) / ἀμφὶ Κρόνω βασιλῆ καὶ υἱεὶ καρτεροθύμῳ· / πέμψαν
δ' ἐς Λύκτον, Κρήτης ἐς πῖονα δῆμον, / ὀππότε' ἄρ' ὀπλότατον παίδων ἤμελλε τεκέσθαι,
/ Ζῆνα μέγαν· τὸν μὲν οἱ ἐδέξατο Γαῖα πελώρη / Κρήτη ἐν εὐρείῃ τρεφόμεν ἀπιταλλέμεναί
τε. (480) / ἐνθά μιν ἴκτο φέρουσα θοῆν διὰ νύκτα μέλαιναν, / πρώτην ἐς Λύκτον· κρύψεν
δέ ἐ χειρσὶ λαβοῦσα / ἄντρῳ ἐν ἠλιβάτῳ, ζαθέης ὑπὸ κεύθεσι γαίης, / Αἰγαίῳ ἐν ὄρει
πεπυκασμένῳ ὑλήεντι. / τῷ δὲ σπαργανίσασα μέγαν λίθον ἐγγυάλιξεν (485) / Οὐρανίδῃ
μέγ' ἄνακτι, θεῶν προτέρων βασιλῆ. / τὸν τόθ' ἐλὼν χεῖρεσσιν εἶην ἐσκάτθετο νηδύν, /
σχέτλιος, οὐδ' ἐνόησε μετὰ φρεσίν, ὥς οἱ ὀπίσσω / ἀντὶ λίθου ἐὸς υἱὸς ἀνίκητος καὶ
ἀκηδῆς / λείπεθ', ὃ μιν τάχ' ἔμελλε βίη καὶ χειρσὶ δαμάσσας (490) / τιμῆς ἐξελάαν, ὃ δ'
ἐν ἀθανάτοισιν ἀνάξιν. / καρπαλίμως δ' ἄρ' ἔπειτα μένος καὶ φαίδιμα γυῖα / ἠὔξετο τοῖο
ἄνακτος· ἐπιπλομένου δ' ἐνιαυτοῦ, / Γαίης ἐννεσίησι πολυφραδέεσσι δολωθεῖς, / ὃν
γόνον ἄψ ἀνέηκε μέγας Κρόνος ἀγκυλομήτης, (495) / νικηθεῖς τέχνησι βίηφί τε παιδὸς
ἐοῖο. / πρῶτον δ' ἐξήμησε λίθον, πύματον καταπίνων· / τὸν μὲν Ζεὺς στήριξε κατὰ χθονὸς

εὐρυοδείης / Πυθοῖ ἐν ἡγαθέη, γυάλους ὑπο Παρνησσοῖο, / σῆμ' ἔμεν ἐξοπίσω, θαῦμα
 θνητοῖσι βροτοῖσι. **(500)** / λῦσε δὲ πατροκασιγνήτους ὀλοῶν ὑπὸ δεσμῶν, / Οὐρανίδας,
 οὐς δῆσε πατὴρ ἀεσιφροσύνησιν· / οἷ οἷ ἀπεμνήσαντο χάριν εὐεργεσιῶν, / δῶκαν δὲ
 βροντήν ἠδ' αἰθαλόεντα κεραυνὸν / καὶ στεροπὴν· τὸ πρὶν δὲ πελώρη Γαῖα κεκεύθει·
(505) / τοῖς πίσυνοσ θνητοῖσι καὶ ἀθανάτοισιν ἀνάσσει.

Rea, entregada a Cronos, va tenir famosos fills: Hèstia, Demèter, Hera d'àuries sandàlies, el poderós Hades, que habita sota la terra amb un cor implacable, (455) el ressonant Ennosigeu i el prudent Zeus, pare de déus i homes, pel tro dels quals tremola l'ampla terra. Als primers se'ls va engolir el poderós Cronos segons anaven venint als seus genolls des del sagrat ventre de sa mare, (460) conduint-se així per tal que cap altre dels il·lustres descendents d'Urà tinguera dignitat reial entre els immortals. Perquè sabia per Gea i l'estrellat Urà que el seu destí era sucumbir pel seu propi fill, per poderós que fóra, víctima dels plans del gran Zeus. (465) Per això no tenia abandonada la vigilància; sinó que, sempre a l'aguait, anava engolint els seus fills, mentre que Rea sofria terriblement.

Però quan ja estava a punt de donar a llum Zeus, pare de déus i homes, aleshores va suplicar de seguida als seus benvolguts progenitors –els d'ella, Gea i l'estrellat Urà– (470) que l'ajudaren a ordir un estratagema per a tenir ocultament l'infantament del seu estimat fill i venjar les Erínies de son pare i dels fills que estava engolint el poderós Cronos de ment tortuosa. Aquells van sentir atentament la seua filla i la van obeir; la van posar al corrent de tot allò que estava decretat que esdevinguera (475) respecte al rei Cronos i el seu intrèpid fill, i la van enviar a Lictos, un ric poble de Creta, quan ja estava a punt de parir el més jove dels seus fills, el poderós Zeus. Aquest el va arreplegar la monstruosa Gea per criar-lo i cuidar-lo a l'espaiosa Creta. (480)

Allí es va dirigir, portant-lo, per mitjà de la ràpida negra nit, en primer lloc, a Lictos. El va agafar als seus braços i el va ocultar en una profunda gruta, sota les entranyes de la divina terra, al mont Egeu de densa arboreda. I cobrint amb bolquers una enorme pedra, (485) la va posar en mans del gran sobirà Uranida, rei dels primers déus. Aquell la va agarrar aleshores amb les seues mans i la va introduir al seu estómac. Desgraciat! No es va donar compte en el seu cor que, a canvi de la pedra, se li quedava per al futur el seu invencible i impertorbable fill, que aviat, vençant-lo amb la seua força i les seues pròpies mans, (490) havia de privar-lo de la seua dignitat i regnar entre els immortals.

Ràpidament li van creixer tot seguit el vigor i els preciosos membres del sobirà. I al cap d'un any va llançar fora de nou la seua prole el poderós Cronos de ment tortuosa, enganyat per les hàbils indicacions de Gea. (495) Primer va vomitar la pedra, última cosa que va engolir; i Zeus la va clavar sobre l'ampla terra, en la sacratíssima Pito, en les valls al peu del Parnàs, monument per a la posteritat, meravella per als homes mortals. (500) Va alliberar els seus oncles paterns de les seues doloroses cadenes, els Uranides <Brontes, Estèropes i el vigorós Arges>, als quals insensatament havia encadenat son pare; aquells li van donar gratitud pels seus beneficis i li van regalar el tro, el flamejant llamp i el llampec; abans els tenia ocults l'enorme Gea, (505) i amb ells segur governa mortals i immortals.

Hesíode, *Teogonia* 453-506

ELS DÉUS OLÍMPICS

El naixement d'Apol·lo i parcel·les d'acció de la divinitat

Μνήσομαι οὐδὲ λάθωμαι Ἀπόλλωνος ἑκάτοιο, (1) / ὄν τε θεοὶ κατὰ δῶμα Διὸς τρομέουσιν ἰόντα· / καὶ ῥά τ' ἀναΐσσουσιν ἐπὶ σχεδὸν ἐρχομένοιο / πάντες ἀφ' ἐδράων, ὅτε φαίδιμα τόξα τιταίνει. / Λητώ δ' οἷη μίμνε παραὶ Διὶ τερπικεραύνω, (5) / ἢ ῥα βίον τ' ἐγάλασσε καὶ ἐκλήϊσε φαρέτρην, / καὶ οἱ ἀπ' ἰφθίμων ὤμων χεῖρεςσιν ἐλοῦσα / τόξον ἀνεκρέμασε πρὸς κίονα πατρὸς ἐοῖο / πασσάλου ἐκ χρυσεύου· τὸν δ' εἰς θρόνον εἶσεν ἄγουσα. / τῷ δ' ἄρα νέκταρ ἔδωκε πατὴρ δέπαϊ χρυσεῖω (10) / δεικνύμενος φίλον υἱόν, ἔπειτα δὲ δαίμονες ἄλλοι / ἔνθα καθίζουσιν· χαίρει δέ τε πότνια Λητώ, / οὐνεκα τοξοφόρον καὶ καρτερὸν υἱὸν ἔτικτεν. / χαῖρε μάκαιρ' ὦ Λητοῖ, ἐπεὶ τέκες ἀγλαὰ τέκνα / Ἀπόλλωνά τ' ἄνακτα καὶ Ἄρτεμιν ἰοχέαιραν. (...) ἦ ὣς σε πρῶτον Λητώ τέκε χάρμα βροτοῖσι, (25) / κλινθεῖσα πρὸς Κύνθου ὄρος κραναῆ ἐνὶ νήσῳ / Δήλῳ ἐν ἀμφιρύτῃ; ἐκάτερθε δὲ κῦμα κελαϊνὸν / ἐξήκει χέρσον δὲ λιγυπνοῖσις ἀνέμοισιν· (...) τόσσον ἔπ' ὠδίνουσα Ἐκηβόλον ἴκετο Λητώ, (45) / εἴ τις οἱ γαίεων υἱεῖ θέλοι οἰκία θέσθαι. / αἱ δὲ μάλ' ἐτρόμεον καὶ ἐδέϊδισαν, οὐδέ τις ἔτλη / Φοῖβον δέξασθαι καὶ πιστέρη περ ἐοῦσα / πρὶν γ' ὅτε δὴ ῥ' ἐπὶ Δήλῳ ἐβήσετο πότνια Λητώ, / καὶ μιν ἀνειρομένη ἔπεα πτερόεντα προσηύδα· (50) / Δήλ' εἰ γάρ κ' ἐθέλοις ἔδος ἔμμεναι υἱὸς ἐμοῖο / Φοῖβου Ἀπόλλωνος, θέσθαι τ' ἐνὶ πίοινα νηόν· ἄλλος δ' οὐ τις σεῖο ποθ' ἄψεται, οὐδέ σε λήσει, / οὐδ' εὐβων σέ γ' ἔσεσθαι οἶομαι οὐτ' εὐμηλον, / οὐδὲ τρύγην οἴσεις, οὐτ' ἄρ φυτὰ μυρία φύσεις. (55) / αἱ δὲ κ' Ἀπόλλωνος ἐκαέργου νηὸν ἔχρησθα, / ἀνθρωποὶ τοὶ πάντες ἀγινήσουσ' ἐκατόμβας / ἐνθάδ' ἀγειρόμενοι, κνίσῃ δέ τοι ἄσπετος αἰεὶ / δημοῦ ἀναΐξει, βοσκήσεις θ' οἱ κέ σ' ἔχωσι / χειρὸς ἀπ' ἀλλοτρίης, ἐπεὶ οὐ τοὶ πῖαρ ὑπ' οὔδας.

Commemoraré –que no me n'oblidi!– Apol·lo qui encerta de lluny (1), davant l'arribada del qual tremolen els déus en la casa de Zeus i s'alcen tots dels seus seients en apropar-se, quan estén el seu il·lustre arc. Leto és l'única que roman asseguda al costat de Zeus, que gaudeix amb el llamp (5). Ella és qui afluixa l'arc, tanca el carcaix, i després de prendre l'arc amb les mans de les seues robustes espatlles, el penja d'un clau d'or en la columna de son pare; i el porta a seure en un tron. Aleshores el pare li ofereix nèctar en una copa d'or (10), saludant el seu fill. A continuació la resta de divinitats seuen allí i s'alegra la venerable Leto per haver parit un fill poderós i capaç de portar l'arc. Salve, Leto, benaurada, perquè vas engendrar il·lustres fills: Apol·lo sobirà i Àrtemis, disseminadora de dards! (...) Cantaré potser com al principi Leto et va engendrar, goig per als mortals, (25) recolzada sobre el mont Cintos, a l'illa rocosa, a Delos, cenyida pels corrents? (...) Tota aquesta distància va recórrer Leto (45) apressada per l'infantament de l'encertat arquer, per si cap d'aquestes terres volia erigir-se en residència del seu fill. Però elles tremolaven en gran manera i tenien por. Cap d'elles, per feroç que fora, gosava acollir Febus, fins que va arribar la venerable Leto a Delos i, preguntant-li, li va dir paraules alades: (50) “Delos, voldries ser la seu del meu fill, Febus Apol·lo, i que t'alcen damunt un esplèndid temple? Cap altre recalarà mai en les teues costes, ni et retrà honors. Tampoc crec que et sobren bous ni ovelles, ni produiràs vinyes ni faràs créixer innumerables plantes. (55) En canvi, si albergues un temple d'Apol·lo, qui encerta de lluny, tots els homes, units ací, et portaran hecatombes: el

fum del greix s'alçarà de la comarca, inesgotable per sempre, en el teu honor, i nodriràs per mà aliena els que t'ocupen, perquè no hi ha fertilitat sota la teua terra”.

Himne homèric a Apol·lo 1-8, 25-29, 45-60

Principals atribucions d'Àrtemis: espais naturals i marges.

Ἄρτεμιν (οὐ γὰρ ἐλαφρὸν ἀειδόντεσσι λαθέσθαι) / ὑμνέομεν, τῆ τόξα λαγωβολίαι τε μέλονται / καὶ χορὸς ἀμφιλαφῆς καὶ ἐν οὖρεσιν ἐψίασθαι, / ἄρχμενοι ὡς ὅτε πατρὸς ἐφεζομένη γονάτεσσι / παῖς ἔτι κουρίζουσα τάδε προσέειπε γονῆα· **(5)** / ‘δὸς μοι παρθενίην αἰώνιον, ἄππα, φυλάσσειν, / καὶ πολυωνυμίην, ἵνα μὴ μοι Φοῖβος ἐρίζη, / δὸς δ’ ἰοὺς καὶ τόξα—ἔα πάτερ, οὐ σε φαρέτρην / οὐδ’ αἰτέω μέγα τόξον· ἐμοὶ Κύκλωπες οἴστους / αὐτίκα τεχνήσονται, ἐμοὶ δ’ εὐκαμπὲς ἄεμμα· **(10)** / ἀλλὰ φασφορίην τε καὶ ἐς γόνυ μέχρι χιτῶνα / ζώννυσθαι λεγνωτόν, ἴν’ ἄγρια θηρία καίνω. / δὸς δέ μοι ἐξήκοντα χορίτιδας Ὠκεανίνας, / πάσας εἰνέτεας, πάσας ἔτι παῖδας ἀμίτρους. / δὸς δέ μοι ἀμφιπόλους Ἀμνισίδας εἴκοσι νύμφας, **(15)** / αἶ τε μοι ἐνδρομίδας τε καὶ ὀππότε μηκέτι λύγκας / μήτ’ ἐλάφους βάλλοιμι, θοοὺς κύνας εὖ κομέοιεν. / δὸς δέ μοι οὖρεα πάντα· πόλιν δέ μοι ἦντινα νεῖμον / ἦντινα λῆς· σπαρνὸν γὰρ ὅτ’ Ἄρτεμις ἄστου κάτεισιν· / οὖρεσιν οἰκίσω, πόλεσιν δ’ ἐπιμείζομαι ἀνδρῶν **(20)** / μούνον ὅτ’ ὀξείησιν ὑπ’ ὠδίνεσσι γυναῖκες / τειρόμεναι καλέωσι βοηθόον, ἧσί με Μοῖραι / γεινομένην τὸ πρῶτον ἐπεκλήρωσαν ἀρήγειν, / ὅττι με καὶ τίκτουσα καὶ οὐκ ἤλγησε φέρουσα / μήτηρ, ἀλλ’ ἀμογητὶ φίλων ἀπεθήκατο γυίων.’ **(25)** / ὡς ἡ παῖς εἰποῦσα γενειάδος ἤθελε πατρός / ἄψασθαι, πολλὰς δὲ μάτην ἐτανύσσατο χεῖρας / μέχρισ ἵνα ψαύσειε. πατήρ δ’ ἐπένευσε γελάσσας, / φῆ δὲ καταρρέζων· ‘ὅτε μοι τοιαῦτα θέαιναί / τίκτοιεν, τυτθὸν κεν ἐγὼ ζηλήμονος Ἥρης **(30)** / χωομένης ἀλέγοιμι. φέρειν, τέκος, ὅσσ’ ἐθελήμους / αἰτίσεις, καὶ δ’ ἄλλα πατήρ ἔτι μείζονα δώσει. / τρὶς δέκα τοι πτολίεθρα καὶ οὐχ ἓνα πύργον ὀπάσσω, / τρὶς δέκα τοι πτολίεθρα, τὰ μὴ θεὸν ἄλλον ἀέξειν / εἴσεται, ἀλλὰ μόνην σὲ καὶ Ἀρτέμιδος καλέεσθαι· **(35)** / πολλὰς δὲ ξυνῆ πόλιας διαμετρήσασθαι / μεσσόγεως νήσους τε· καὶ ἐν πάσησιν ἔσονται / Ἀρτέμιδος βωμοὶ τε καὶ ἄλσεα. καὶ μὲν ἀγυιαῖς / ἔσση καὶ λιμένεσσι ἐπίσκοπος.’ ὡς ὁ μὲν εἰπὼν / μῦθον ἐπεκρήνην καρῆατι. βαῖνε δὲ κούρη **(40)** / Λευκὸν ἐπι Κρηταῖον ὄρος κεκομημένον ὕλη, / ἐνθεν ἐπ’ Ὠκεανόν· πολέας δ’ ἐπελέξατο νύμφας, / πάσας εἰνέτεας, πάσας ἔτι παῖδας ἀμίτρους· / χαῖρε δὲ Καίρατος ποταμὸς μέγα, χαῖρε δὲ Τηθύς, / οὐνεκα θυγατέρας Λητωίδι πέμπον ἀμορβούς. **(45)**

*Cantem un himne a Àrtemis —car oblidar-se’n no és senzill per als aedes—, a qui complauen l’arc, la caça de llebres i els amplis cors i els divertiments a les muntanyes; començarem per quan, encara una nena petita, asseguda als genolls de son pare, **(5)** s’adreçà així al seu progenitor: ‘Concedeix-me de conservar, papa, una virginitat eterna, i una abundor de noms, perquè Febus no rivalitze amb mi. Concedeix-me sagetes i un arc, vinga, pare, que no et demane un buirac ni un gran arc: els Ciclops **(10)** de seguida em fabricaran fletxes i un arc ben corbat, sinó de portar torxes i de cenyir-me una túnica franjada fins als genolls, per matar feres salvatges. Concedeix-me seixanta dansaires Oceànides, totes de nou anys, totes encara nenes sense diadema. **(15)** Concedeix-me com a serventes vint nimfes de l’Amnís, que s’ocupen bé del meu calçat i també, cada vegada que ja no desapare més a linxs i cérvols, dels meus ràpids gossos. Concedeix-me totes les muntanyes i atorga’m qualsevol ciutat, la que vulgues, car rarament baixarà Àrtemis a una capital: **(20)** habitaré a les muntanyes i em barrejaré amb les ciutats dels homes*

només quan, afeblides per dolors aguts, les dones em demanen ajuda, per a les quals les Moires assignaren d'assistir a mi només nàixer, (25) perquè ma mare en parir-me i portar-me no va patir dolors, sinó que sense esforç descarregà el seu ventre'. Així se li adreçava la nena i volia tocar la barba de son pare, moltes vegades allargava en va les mans per acariciar-lo. Son pare hi assentí tot rient, i afirmà, acaronent-la: (30) 'Si cada vegada les deesses m'infantaren tals criatures, jo a penes faria cas de la fúria de la gelosa Hera. Pren, filla, tot el que voluntàriament demanes, i d'altres dons majors encara et concedirà el pare: tres vegades deu ciutadelles i no una sola torre t'atorgaré, a més, tres vegades deu ciutadelles que no seran per a glorificar cap altre déu, sinó només a tu, (35) seran anomenades d'Àrtemis; moltes ciutats de l'interior i illes han estat compartides conjuntament, i en totes hi haurà altars i boscos d'Àrtemis. També seràs guardiana d'avingudes i ports'. Així deia ell, i acomplí el seu relat amb un colp de cap. (40) La nena se n'anà a la muntanya Blanca, a Creta, coberta de boscos; d'allí, cap a l'Oceà. I escollí moltes nimfes, totes de nou anys, totes encara nenes sense diadema. S'alegrà enormement el riu Cairat, i Tetis, ja que enviaven llurs filles com a acompanyants de la Letoïda. (45)

Cal·límac, *Himne a Àrtemis*, 1-45

ELS HEROIS

Degeneració entre els propis herois homèrics

Ἄτρείδης δ' ἑτέρωθεν ἐμήνιε. τοῖσι δὲ Νέστωρ / ἠδυεπῆς ἀνόρουσε, λιγύς Πυλίων ἀγορητής, / τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή. / τῷ δ' ἤδη δύο μὲν γενεαὶ μερόπων ἀνθρώπων (250) / ἐφθίαθ', οἳ οἱ πρόσθεν ἅμα τράφον ἠδ' ἐγένοντο / ἐν Πύλῳ ἠγαθήη, μετὰ δὲ τριτάτοισιν ἄνασσαν. / ὃ σφιν ἔϋ φρονέων ἀγορήσατο καὶ μετέειπεν· / «ὦ πόποι, ἦ μέγα πένθος Ἀχαιῖδα γαῖαν ἰκάνει. / ἦ κεν γηθήσαι Πρίαμος Πριάμοιό τε παῖδες, (255) / ἄλλοι τε Τρῶες μέγα κεν κεχαροῖατο θυμῷ, / εἰ σφῶϊν τάδε πάντα πυθοῖατο μαρναμένοιιν, / οἳ περὶ μὲν βουλήν Δαναῶν, περὶ δ' ἔστε μάχεσθαι. / ἀλλὰ πίθεσθ'· ἄμφω δὲ νεωτέρω ἔστων ἐμεῖο. / ἤδη γάρ ποτ' ἐγὼ καὶ ἀρείοσιν ἠέ περ ὑμῖν (260) / ἀνδράσιν ὠμίλησα, καὶ οὐ ποτέ μ' οἳ γ' ἀθέριζον. / οὐ γάρ πω τοίους ἴδον ἀνέρας, οὐδὲ ἴδωμαι, / οἷον Πειρίθοόν τε Δρύαντά τε ποιμένα λαῶν / Καινέα τ' Ἐξάδιόν τε καὶ ἀντίθεον Πολύφημον. / [Θησέα τ' Αἰγεῖδην, ἐπιείκελον ἀθανάτοισιν]. (265) / κάρτιστοι δὴ κεῖνοι ἐπιχθονίων τράφον ἀνδρῶν· / κάρτιστοι μὲν ἔσαν καὶ καρτίστοις ἐμάχοντο, / Φηρσὶν ὄρεσκάοιοισι, καὶ ἐκπάγλως ἀπόλεσσαν.

L'Atrida, a l'altre costat, s'inflamava de còlera. Entre ells, Nèstor de mel·líflua veu es va alçar, el sonor orador dels pilis. De la seua llengua, més dolça que la mel, fluïa la paraula. Durant la seua vida ja s'havien consumit dues generacions de miserables mortals (250), que amb ell s'havien criat i nascut en la molt divina Pilos, i ja entre els tercers era sobirà. Ple de bons sentiments envers ells, va prendre la paraula i va dir: "Ah! Un gran dolor ha arribat a la terra aquea! Realment, estarien alegres Príam i els fills de Príam, (255) i la resta de troians tindrien en el seu ànim una enorme joia, si s'adonaren de tot açò pel que bategueu tots dos, que us distingiu entre els dànaus en el consell i en la lluita. Però feu-me cas: ambdós sou més joves que jo. En altre temps, amb homes encara més valents que vosaltres (260) vaig tractar, i ells mai em van menysprear. Perquè encara no he vist ni crec que haja de veure homes com Pirítou, Driant, pastor

d'hostes, Ceneu, Exadi, Polifem, comparable a un déu, i Teseu Egeida, semblant als immortals. (265) Aquells foren els habitants de la terra que més forts es van criar. Els més forts foren i amb els més forts van combatre, amb les bèsties de la muntanya, que de manera sorprenent van aniquilar.”

Homer, *Ilíada* 1.247-268

Tema 3. El culte i els santuaris

L'ORACIÓ I EL CULTE

Ofrena en honor dels morts

ἩΛΕΚΤΡΑ· κῆρυξ μέγιστε τῶν ἄνω τε καὶ κάτω / Ἑρμῆ χθόνιε, κηρύξας ἐμοὶ / τοὺς γῆς ἔνερθε δαίμονας κλύειν ἐμὰς (125) / εὐχάς, πατρώων δωμάτων ἐπισκόπους, / καὶ γαῖαν αὐτήν, ἢ τὰ πάντα τίκτεται / θρέψασά τ' αὖθις τῶνδε κῦμα λαμβάνει. / κἀγὼ χέουσα τάσδε χέρνιβας νεκροῖς / λέγω καλοῦσα πατέρ' “ἐποίκιτρόν τ' ἐμὲ (130) / φίλον τ' Ὀρέστην φῶς τ' ἄναγον ἐν δόμοις. / πεπραμένοι γὰρ νῦν γέ πως ἀλώμεθα / πρὸς τῆς τεκούσης, ἄνδρα δ' ἀντηλλάξατο / Αἴγισθον, ὅσπερ σοῦ φόνου μεταίτιος. / κἀγὼ μὲν ἀντίδουλος, ἐκ δὲ χρημάτων (135) / φεύγων Ὀρέστης ἐστίν, οἱ δ' ὑπερκόπως / ἐν τοῖσι σοῖς πόνοισι χλίουσιν μέγα. / ἐλθεῖν δ' Ὀρέστην δεῦρο σὺν τύχῃ τινὶ / κατεύχομαί σοι, καὶ σὺ κλυθί μου, πάτερ, / αὐτῇ τέ μοι δὸς σωφρονεστέραν πολὺ (140) / μητρὸς γενέσθαι χειρὰ τ' εὐσεβεστέραν. / ἡμῖν μὲν εὐχὰς τάσδε, τοῖς δ' ἐναντίοις / λέγω φανῆναι σοῦ, πάτερ, τιμάορον, / καὶ τοὺς κτανόντας ἀντικαθθανεῖν δίκη. / ταῦτ' ἐν μέσῳ τίθημι τῆς καλῆς ἀρᾶς, (145) / κείνοις λέγουσα τήνδε τὴν κακὴν ἀράν· / ἡμῖν δὲ πομπὸς ἴσθι τῶν ἐσθλῶν ἄνω / σὺν θεοῖσι καὶ γῆι καὶ δίκῃ νικηφόρῳ.” / τοιαῖσδ' ἐπ' εὐχαῖς τάσδ' ἐπισπένδω χοάς· / ὑμᾶς δὲ κωκυτοῖς ἐπανθίζειν νόμος, (150) / παιᾶνα τοῦ θανόντος ἐξαιδωμένας.

ELECTRA. – Herald suprem de quants viuen sobre la terra o sota ella, Hermes subterrani, porta el meu missatge perquè escolten les meues pregàries els déus que habiten sota terra, (125) divinitats tutelars de la residència de mon pare, i la terra mateixa, que tot ho engendra i, després d'haver-lo criat, el va rebre en el seu pit. Jo, en vessar aquestes libacions en honor del mort, dic invocant mon pare: “Apiada't de mi, (130) del meu benvolgut Orestes, i encén de nou la llum en palau. Perquè, en certa mesura, ara caminem nosaltres errabunds, venuts per la mateixa que ens va parir, mentre que ella ha pres, en el seu lloc, per marit Egist, precisament el que fou còmplice del teu assassinat. Jo ocupe el lloc d'una esclava, i, lluny de les teues riqueses, Orestes està desterrat, (135) en tant que ells, amb arrogància, es delecten molt amb allò que vas guanyar de les teues fatigues. Que arribi ací Orestes –et pregue– amb benaurada fortuna! I escolta'm, pare, concedeix-me que arribi jo a ser molt més casta del que va ser ma mare (140) i més piadosa amb la meua mà. Aquestes són les meues pregàries en el nostre favor. Per als culpables, jo dic, pare, que es presente un venjador teu i que, amb justícia, als que van matar els ho faça pagar amb la mort. Açò ho col·loque en el centre de la meua pregària, (145) dient, en perjudici d'aquells, aquesta imprecació. Per a nosaltres, en canvi,

envia 'ns aci dalt béns amb l'ajuda de les divinitats, la terra i la justícia venjadora". Amb pregàries similars faig l'ofrena d'aquestes libacions. El ritu encomana que vosaltres ho doneu amb crits de dol, (150) entonant el peà pel mort.

Èsquil, *Coèfores* 123-151

ELS SANTUARIS

Un santuari d'Àrtemis a Escilunt

Ξενοφῶν δὲ λαβὼν χωρίον ὠνεῖται τῇ (8) θεῷ ὅπου ἀνεῖλεν ὁ θεός. ἔτυχε δὲ διαρρέων διὰ τοῦ χωρίου ποταμὸς Σελινοῦς. καὶ ἐν Ἐφέσῳ δὲ παρὰ τὸν τῆς Ἀρτέμιδος νεῶν Σελινοῦς ποταμὸς παραρρεῖ. καὶ ἰχθύες τε ἐν ἀμφοτέροις ἔνεισι καὶ κόγχα· ἐν δὲ τῷ ἐν Σκιλλοῦντι χωρίῳ (9) καὶ θῆραι πάντων ὅποσα ἐστὶν ἀγρευόμενα θηρία. ἐποίησε δὲ καὶ βωμὸν καὶ ναὸν ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἀργυρίου, καὶ τὸ λοιπὸν δὲ ἀεὶ δεκατεύων τὰ ἐκ τοῦ ἀγροῦ ὠραῖα θυσίαν ἐποίει τῇ θεῷ, καὶ πάντες οἱ πολῖται καὶ οἱ πρόσχωροι ἄνδρες καὶ γυναῖκες μετεῖχον τῆς ἑορτῆς. παρεῖχε δὲ ἡ θεὸς τοῖς σκηνοῦσιν ἄλφιτα, ἄρτους, οἶνον, τραγήματα, καὶ τῶν θυομένων ἀπὸ τῆς ἱερᾶς νομῆς λάχος, καὶ τῶν θηρευομένων (10) δέ. καὶ γὰρ θῆραν ἐποιοῦντο εἰς τὴν ἑορτὴν οἱ τε Ξενοφῶντος παῖδες καὶ οἱ τῶν ἄλλων πολιτῶν, οἱ δὲ βουλόμενοι καὶ ἄνδρες ξυνεθήρων· καὶ ἠλίσκετο τὰ μὲν ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἱεροῦ χώρου, τὰ δὲ καὶ ἐκ τῆς Φολόης, σῦες καὶ δορκάδες (11) καὶ ἔλαφοι. ἔστι δὲ ἡ χώρα ἧ ἐκ Λακεδαιμόνος εἰς Ὀλυμπίαν πορεύονται ὡς εἴκοσι στάδιοι ἀπὸ τοῦ ἐν Ὀλυμπία Διὸς ἱεροῦ. ἐν δ' ἐν τῷ ἱερῷ χώρῳ καὶ λειμῶν καὶ ὄρη δένδρων μεστά, ἱκανὰ σῦς καὶ αἶγας καὶ βοῦς τρέφειν καὶ ἵππους, ὥστε καὶ ἱκανὰ σῦς καὶ αἶγας καὶ βοῦς τρέφειν καὶ ἵππους, ὥστε καὶ (12) τὰ τῶν εἰς τὴν ἑορτὴν ἰόντων ὑποζύγια εὐωχεῖσθαι. περὶ δὲ αὐτὸν τὸν ναὸν ἄλλος ἡμέρων δένδρων ἐφυτεύθη ὅσα ἐστὶ τρωκτὰ ὠραῖα. ὁ δὲ ναὸς ὡς μικρὸς μεγάλῳ τῷ ἐν Ἐφέσῳ εἴκασται, καὶ τὸ ξόανον ἔοικεν ὡς κυπαρίττινον χρυσοῦ ὄντι (13) τῷ ἐν Ἐφέσῳ. καὶ στήλη ἔστηκε παρὰ τὸν ναὸν γράμματα ἔχουσα· ΙΕΡΟΣ Ο ΧΩΡΟΣ ΤΗΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ. ΤΟΝ ΕΧΟΝΤΑ ΚΑΙ ΚΑΡΙΠΟΥΜΕΝΟΝ ΤΗΝ ΜΕΝ ΔΕΚΑΤΗΝ ΚΑΤΑΘΥΕΙΝ ΕΚΑΣΤΟΥ ΕΤΟΥΣ. ΕΚ ΔΕ ΤΟΥ ΠΕΡΙΤΤΟΥ ΤΟΝ ΝΑΟΝ ΕΠΙΣΚΕΥΑΖΕΙΝ. ΑΝ ΔΕ ΤΙΣ ΜΗ ΠΟΙΗΙ ΤΑΥΤΑ ΤΗΙ ΘΕΩΙ ΜΕΛΗΣΕΙ.

Xenofont agafa i compra un terreny (8) per a la deessa on li va indicar Apol·lo. Corria per la regió del riu Selinunt. A Efes també, al costat del temple d'Àrtemis, passa un riu anomenat Selinunt. En els dos hi ha peixos i closques. En els camps d'Escilunt (9) es troba tota la varietat d'animals salvatges. Va construir a més un altar i un temple amb els diners sagrats i, en els anys successius, sempre amb el delme dels fruits del camp, ofrenava un sacrifici a la deessa, i tots els ciutadans i veïns, homes i dones, participaven en la festa. Proveïa la deessa als que s'hi apropaven farina d'ordi, pans, vi, llepolies i part de les víctimes obeses amb la pastura sagrada i altres productes de la caça (10). Perquè els fills de Xenofont i els de la resta de ciutadans organitzaven una caça per a la festa. Els homes que volien se sumaven també a la cacera. Es capturaven peces procedents, unes, del mateix terreny sagrat i, altres, de Foloe: porcs senglars, gaseles i cérvols (11). El terreny, que des de Lacedemònia condueix a Olímpia, està a uns vint estadis del temple de Zeus a Olímpia. Hi ha a més en el recinte sagrat un prat i muntanyes plenes d'arbres, aptes per a criar porcs, cabres, bous i cavalls, (12) de manera que inclús les mules dels que anaven a la festa pastaven en abundància. Al voltant del temple mateix

van plantar un jardí d'arbres fruiters, que produeixen fruits comestibles propis de l'estació. El temple sembla, en petit, al gran d'Efes, i la imatge sembla, en fusta de xiprer, a la d'Efes, que és d'or (13). També s'alça al costat del temple una columna amb la inscripció següent: "Aquest terreny sagrat pertany a Àrtemis. Aquell que el posseïska i gaudisca, ha d'ofrenar el delme en sacrifici cada any. I amb allò que sobre, ha de restaurar el temple. Si no ho fa, la deessa es venjarà".

Xenofont, *Anàbasi* 5.3.7-13

Sacrifici d'Odisseu en honor dels morts

Ἔνθ' ἱερῆια μὲν Περιμήδης Εὐρύλοχός τε / ἔσχον· ἐγὼ δ' ἄορ ὄξυ ἐρυσσάμενος παρὰ
μηροῦ / βόθρον ὄρυξ' ὄσσον τε πυγούσιον ἔνθα καὶ ἔνθα, (25) / ἀμφ' αὐτῷ δὲ χοῖν
χεόμην πᾶσιν νεκύεσσι, / πρῶτα μελικρήτω, μετέπειτα δὲ ἠδέϊ οἴνω, / τὸ τρίτον αὖθ'
ὔδατι· ἐπὶ δ' ἄλφιστα λευκὰ πάλυνον. / πολλὰ δὲ γουνούμην νεκύων ἀμενῆνὰ κάρηνα, /
ἐλθὼν εἰς Ἰθάκην στεῖραν βοῦν, ἧ τις ἀρίστη, (30) / ῥέξειν ἐν μεγάροισι πυρὴν τ'
ἐμπλησέμεν ἐσθλῶν, / Τειρεσίη δ' ἀπάνευθεν οἶν ἱερευσέμεν οἴω / παμμέλαν', ὃς μήλοισι
μεταπρέπει ἡμετέροισι. / τοὺς δ' ἐπεὶ εὐχολῆσι λιτῆσί τε, ἔθνεα νεκρῶν, / ἐλλισάμην, τὰ
δὲ μῆλα λαβῶν ἀπεδειροτόμησα (35) / ἐς βόθρον, ῥέε δ' αἷμα κελαινεφές· αἱ δ' ἀγέροντο
/ ψυχαὶ ὑπέξ Ἐρέβους νεκύων κατατεθνηῶτων· / νύμφαι τ' ἠΐθεοί τε πολύτλητοί τε
γέροντες / παρθενικαὶ τ' ἀταλαὶ νεοπενθέα θυμὸν ἔχουσαι, / πολλοὶ δ' οὐτάμενοι
χαλκήρεσιν ἐγχείησιν, (40) / ἄνδρες ἀρηϊφάτοι, βεβρωτώμενα τεύχε' ἔχοντες· / οἱ πολλοὶ
περὶ βόθρον ἐφοίτων ἄλλοθεν ἄλλος / θεσπεσίη ἰαχῆ· ἐμὲ δὲ χλωρὸν δέος ἦρει. / δὴ τότε
ἔπειθ' ἐτάροισιν ἐποτρύνας ἐκέλευσα / μῆλα, τὰ δὴ κατέκειτ' ἐσφαγμένα νηλεῖ χαλκῷ,
(45) / δείραντας κατακῆαι, ἐπεύξασθαι δὲ θεοῖσιν, / ἰφθίμω τ' Ἀΐδῃ καὶ ἐπαινῆ
Περσεφονείῃ· / αὐτὸς δὲ ξίφος ὄξυ ἐρυσσάμενος παρὰ μηροῦ / ἤμην οὐδ' εἶων νεκύων
ἀμενῆνὰ κάρηνα / αἵματος ὄσσον ἵμεν πρὶν Τειρεσίαο πυθέσθαι.

Aleshores Perimedes i Euríloc van agafar el ramat mentre jo arrancava del flanc l'afilat ganivet i excavava una fossa d'un colze d'amplària; (25) allí mateix vam realitzar la libació a tots els morts, primer de tot, vessant llet amb mel i, tot seguit, vi dolç, en tercer lloc aigua. Vessada la blanca farina, vaig implorar llargament als morts, caps sense coratge, prometent oferir-los sacrificis a casa, quan vaja a Ítaca, una vaca infecunda, la millor que trobara (30), i omplir la pira d'ofrenes, i sacrificar a banda a Tirèsies un marrà de negres vellons, l'assenyalat entre el meu ramat. Però després d'apaivagar amb pregàries i vots la multitud dels morts, agafant els animals els vaig tallar el coll sobre la fossa (35). Fluià negra sang. De l'Èreb aleshores es van reunir sorgint les ànimes privades de vida, esposades, joves, ancians amb mil pesars, tendres joves amb el cor aflight recentment, molts homes ferits per llança de bronze, (40) guerrers caiguts en combat amb les seues armes sagnants. S'apropaven en gran multitud, cadascun pel seu costat amb clamor horrorós. Jo, presa de lívida por, vaig encomanar als meus companys que de seguida, agafant el ramat que a causa de cruel bronze jeia degollat en terra, (45) el cremara després de separar la pell invocant els déus, l'intrèpid Hades i l'horrible Persèfone. Al mateix temps, traient del costat una altra vegada l'afilat ganivet, em vaig quedar contenint els morts, caps sense coratge, sense deixar-los arribar a la sang fins no parlar amb Tirèsies.

Homer, *Odissea* 11.23-50**ELS ANAΘHMATA****Ofrenes d'Artemidor en honor dels déus (illa de Tera)**

Διὶ Ὀλυμπίῳ. ἀετὸν, ὑψιπετῆ Διὸς ἄγγελον Ἀρτεμίδωρος. ἀέναοι πόλει εἶσε καὶ ἀθανάτοισι θεοῖσι. ἄφθιτοι, ἀθάνατοι καὶ ἀγήραοι ἀεναοί τε βωμοί, ὅσοις ἱερεὺς τέμενος κτίσεν Ἀρτεμίδωρος.

A Zeus Olímpic, una àguila, missatge de Zeus que vola en les altures, va ser el que va dedicar Artemidor, etern per a la ciutat i per als déus immortals. Imperibles, immortals i eterns altars, amb els quals el sacerdot Artemidor va construir el recinte sagrat.

IG XII-3 1345

Ἀπόλλωνι στεφανηφόρῳ [τ]εῦξ[ε] λέοντα θεοῖς κεχαρισμένον Ἀρτεμίδωρος ἐν σεμνῷ τεμένει μνημόσυνον πόλεως.

Per a Apol·lo, el portador de la corona, Artemidor va preparar un lleó en agraïment als déus, com a record de la ciutat en el solemne recinte sagrat.

IG XII-3 1346

Ποσειδῶνι Πελαγίῳ. πέτρα ἐν ἀκαμάτῃ δελφίνα θεοῖσιν ἔτευξεν εὖνουν ἀνθρώποις νενομισμένον Ἀρτεμίδωρος.

A Posidó marítim, Artemidor li va preparar un dofí en una aspra pedra feta per als déus, signe de benevolència per als homes.

IG XII-3 1347

LA IDEA DEL MIASMA**Medicina i divinitat: el miasma com a origen de les malalties.**

Ἴσως δὲ οὐχ οὕτως ἔχει ταῦτα, ἀλλ' ἀνθρώποι βίου δεόμενοι πολλὰ καὶ παντοῖα τεχνέονται (80) καὶ ποικίλλουσιν ἔς τε τᾶλλα πάντα καὶ ἐς τὴν νοῦσον ταύτην, ἐκάστω εἶδει τοῦ πάθεος θεῶ τὴν αἰτίην προστιθέντες. Οὐ γὰρ καθάπαξ, ἀλλὰ πλεονάκις ταῦτα μέμνηται· κῆν μὲν γὰρ αἶγα μιμῶνται, κῆν βρύχωνται, κῆν τὰ δεξιὰ σπῶνται, μητέρα θεῶν φασὶν αἰτίην εἶναι. Ἦν δὲ ὀξύτερον καὶ εὐτονώτερον φθέγγηται, (85) ἵππῳ εἰκάζουσι, καὶ φασὶ Ποσειδῶνα αἴτιον εἶναι. Ἦν δὲ καὶ τῆς κόπρου τι παρέη, ὃ πολλάκις γίνεται ὑπὸ τῆς νούσου βιαζομένοισιν, Ἐνοδίου πρόσκειται ἢ προσωνομίη· ἦν δὲ λεπτότερον καὶ πυκνότερον, οἶον ὄρνιθες, Ἀπόλλων νόμιος. Ἦν δὲ ἀφρὸν ἐκ τοῦ στόματος ἀφήη καὶ τοῖσι ποσὶ λακτίζη, Ἄρης τὴν αἰτίην ἔχει. (90) Ὀκόσα δὲ δείματα νυκτὸς παρίσταται καὶ φόβοι καὶ παράνοια καὶ ἀναπηδήσεις ἐκ τῆς κλίνης καὶ φόβητρα καὶ φεύξιες ἔξω, Ἐκάτης φασὶν εἶναι ἐπιβολὰς καὶ ἠρώων ἐφόδους. Καθαρμοῖσί τε

χρέονται καὶ ἐπαιδιῆσι, καὶ ἀνοσιώτατόν γε καὶ ἀθεώτατον ποιέουσιν, ὡς ἔμοιγε δοκέει, τὸ θεῖον· καθαίρουσι γὰρ τοὺς ἐχομένους τῇ νούσῳ αἵματί τε καὶ ἄλλοισι. **(95)** Τοιούτοισιν ὥσπερ μίασμά τι ἔχοντας, ἢ ἀλάστορας, ἢ πεφαρμαγμένους ὑπὸ ἀνθρώπων, ἢ τι ἔργον ἀνόσιον εἰργασμένους, οὗς ἐχρῆν τάναντία τούτοισι ποιέειν, θύειν τε καὶ εὐχεσθαι καὶ ἐς τὰ ἱερὰ φέροντας ἱκετεύειν τοὺς θεοὺς· νῦν δὲ τούτων μὲν ποιέουσιν οὐδὲν, καθαίρουσι δέ. **(100)** Καὶ τὰ μὲν τῶν καθαρμῶν γῆ κρύπτουσι, τὰ δὲ ἐς θάλασσαν ἐμβάλλουσι, τὰ δὲ ἐς τὰ οὖρα ἀποφέρουσιν, ὅπη μῆδεις ἄψεται μῆδὲ ἐπιβήσεται· τὰ δ' ἐχρῆν ἐς τὰ ἱερὰ φέροντας τῷ θεῷ ἀποδοῦναι, εἰ δὴ θεός γε ἐστὶν αἴτιος. Οὐ μέντοι ἔγωγε ἀξιῶ ὑπὸ θεοῦ ἀνθρώπου σῶμα μιαίνεσθαι, τὸ ἐπικηρότατον ὑπὸ τοῦ ἀγνωτάτου· ἀλλὰ κῆν τυγχάνη ὑπὸ ἐτέρου μεμιασμένον ἢ τι πεπονθός, **(105)** ἐθέλοι ἂν ὑπὸ τοῦ θεοῦ καθαίρεσθαι καὶ ἀγνίζεσθαι μᾶλλον ἢ μιαίνεσθαι. Τὰ γοῦν μέγιστα τῶν ἀμαρτημάτων καὶ ἀνοσιώτατα τὸ θεῖον ἐστὶ τὸ καθαῖρον καὶ ἀγνίζον καὶ ῥύμμα γινόμενον ἡμῖν, αὐτοὶ τε ὄρους τοῖσι θεοῖσι τῶν ἱερῶν καὶ τῶν τεμενέων ἀποδεικνύμενοι, ὡς ἂν μῆδεις ὑπερβαίνῃ ἦν μὴ ἀγνεύῃ. **(110)** Εἰσιόντες τε ἡμεῖς περιρραϊνόμεθα οὐχ ὡς μιαινόμενοι, ἀλλ' εἴ τι καὶ πρότερον ἔχομεν μύσος, τοῦτο ἀφαγνιούμενοι.

*Però potser no és així, sinó que els homes, necessitats de mitjans per a la vida, inventen i **(80)** creen tota classe de remeis per a tota classe de mals i per a aquesta malaltia, atribuint la causa a un déu per a cada tipus de mal. Perquè no només una vegada, sinó moltes, es va recordar d'açò: si imiten una cabra, si fan rugir les dents i si se'ls sacseja pel costat dret, afirmen que la causa és la mare dels déus. Si es parla en un to més agut i intens **(85)** i semblen un cavall, afirmen també que Posidó n'és el causant. Si, a més, cau algun excrement, cosa que els passa amb freqüència als que estan sacsejats per la malaltia, li correspon el sobrenom d'Enodi. I si és més fi i dens, com la dels ocells, és d'Apol·lo pastoral. Si trau escuma per la boca i colpeja amb les dents, Ares en té la culpa. **(90)** Tants de pors, terrors i deliris que es presenten de nit, salts en el llit, espants i fugides cap a fora, afirmen que són atacs d'Hècate i assaltament d'herois. Utilitzen purificacions i encantaments i fan diví el més irrellevant i ateu, segons em sembla. Perquè purifiquen els que són sotmesos per la malaltia amb sang i altres coses similars, **(95)** com si tingueren una taca o hagueren de ser venjats, hagueren sigut enverinats pels homes o hagueren comés un acte indegut els que haurien de fer el contrari a açò: fer sacrificis, pregàries i, portant-los al temple, suplicar als déus.*

*Però ara, en canvi, no fan res d'això, sinó que realitzen purificacions. **(100)** Algunes de les purificacions les oculten en terra, mentre que altres les llancen a la mar i les aparten a les muntanyes, allà on ningú les puga tocar ni trepitjar. Però altres s'haurien de portar als temples si realment els déus en són els causants.*

*Per la meua banda, jo no considere en absolut que el cos humà estiga tacat per un déu, el més mortal pel més sagrat. Però si per casualitat fora tacat per un altre o sofrira algun mal **(105)**, voldria ser purificat i santificat pel déu, més que tacat. Perquè de veres el que és diví és el que resulta per a nosaltres purificador, santificador i neteja els majors pecats i impietats, i nosaltres mateixos indicant els límits per als déus dels temples i dels santuaris, perquè ningú els traspasse si no és pur, **(110)** i en entrar es mullen amb aigua lustral, no per estar tacats, sinó per purificar-nos si tenim cap brutícia anterior.*

Hipòcrates, *Sobre la malaltia sagrada* 1.79-112

Cresos purifica un homicida

1. Ἔχοντι δὲ οἱ ἐν χερσὶ τοῦ παιδὸς τὸν γάμον ἀπικνέεται ἐς τὰς Σάρδις ἀνὴρ συμφορῆ ἔχόμενος καὶ οὐ καθαρὸς χεῖρας, ἐὼν Φρυγῆ μὲν γενεῆ, γένεος δὲ τοῦ βασιλίου. Παρελθὼν δὲ οὗτος ἐς τὰ Κροΐσου οἰκία κατὰ νόμους τοῦ ἐπιχωρίου καθαρσίου ἐδέετο ἐπικυρῆσαι, Κροΐσος δὲ μιν ἐκάθηρε. 2. Ἔστι δὲ παραπλησίη ἢ κάθαρσις τοῖσι Λυδοῖσι καὶ τοῖσι Ἑλλήσι. Ἐπεῖτε δὲ τὰ νομιζόμενα ἐποίησε ὁ Κροΐσος, ἐπυθάνετο ὀκόθεν τε καὶ τίς εἶη, λέγων τάδε· 3. Ὦνθρωπε, τίς τε ἐὼν καὶ κόθεν τῆς Φρυγίης ἦκων ἐπίστιός μοι ἐγένεο; τίνα τε ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν ἐφόνευσας; ὁ δὲ ἀμείβετο· ὦ βασιλεῦ, Γορδίῳ μὲν τοῦ Μίδεω εἰμι παῖς, ὀνομάζομαι δὲ Ἄδρηστος, φονεύσας δὲ ἀδελφεὸν ἐμῶν τοῦ ἀέκων πάρεμι ἐξεληλαμένος τε ὑπὸ τοῦ πατρὸς καὶ ἐστερημένος πάντων. 4. Κροΐσος δὲ μιν ἀμείβετο τοισίδε· Ἀνδρῶν τε φίλων τυγχάνεις ἔκγονος ἐὼν καὶ ἐλήλυθας ἐς φίλους, ἔνθα ἀμηχανήσεις χρήματος οὐδενὸς μένων ἐν ἡμετέρου, συμφορῆν τε ταύτην ὡς κουφότατα φέρων κερδανέεις πλεῖστον.

1. *Mentre s'ocupava del casament del seu fill se li presenta a Sardes un home pres de la desgràcia i impur de mans, que era frigi de naixement, de l'estirp del rei. Aquest, quan arribà a la residència de Cresos, segons els costums del país necessitava assolir una purificació i Cresos el purificà. 2. La purificació és similar per als lidis i per als grecs. Després que Cresos feu els ritus acostumats, esbrinà qui i d'on era, dient això: 3. Home, qui ets i de quina part de Frígia vens tu, que has esdevingut el meu hoste? I quin home o dona vas occir? Ell respongué: majestat, soc fill de Gordià, fill de Mides, i el meu nom és Adrast; vaig occir el meu propi germà involuntàriament i ací em trobe, expulsat pel meu pare i completament desposseït. 4. Cresos li respongué amb aquestes paraules: resulta que ets fill de gent estimada i has vingut a parar entre amics, no et mancarà de res mentre sigues a casa nostra, i en suportar aquesta desgràcia com si fóra ben lleugera guanyes molt.*

Heròdot, *Històries* 1.35

Tema 4. La religió en la polis democràtica

PARCEL·LES D'ACCIÓ I CULTES LOCALS

Culte local de Zeus entre els arcadis

Λυκάων δὲ ἐπὶ τὸν βωμὸν τοῦ Λυκαίου Διὸς βρέφος ἦνεγκεν ἀνθρώπου καὶ ἔθυσσε τὸ βρέφος καὶ ἔσπεισεν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τὸ αἷμα, καὶ αὐτὸν αὐτίκα ἐπὶ τῇ θυσίᾳ γενέσθαι λύκον φασὶν ἀντὶ ἀνθρώπου. (...) λέγουσι γὰρ δὴ ὡς Λυκάονος ὕστερον αἰεὶ τις ἐξ ἀνθρώπου λύκος γίνοιτο ἐπὶ τῇ θυσίᾳ τοῦ Λυκαίου Διός, γίνοιτο δὲ οὐκ ἐς ἅπαντα τὸν βίον· ὁπότε δὲ εἶη λύκος, εἰ μὲν κρεῶν ἀπόσχοιτο ἀνθρωπίνων, ὕστερον ἔτει δεκάτῳ φασὶν αὐτὸν αὖθις ἄνθρωπον ἐκ λύκου γίνεσθαι, γευσάμενον δὲ ἐς αἰὲ μένειν θηρίον.

Però Licaó va portar a l'altar de Zeus Lici un nounat, el va sacrificar i va vessar com a libació la seua sang sobre l'altar, i diuen que ell immediatament després del sacrifici es va convertir en llop. (...) Així doncs, diuen que a partir de Licaó es transformava sempre

un home en llop a causa del sacrifici de Zeus Lici, però que no ho era per a tota la vida. Perquè si, quan era llop, es mantenia allunyat de la carn humana, després, al cap de deu anys, diuen que es transformava de nou en home, però, si la tastava, romania sempre fera salvatge.

Pausànies, *Descripció de Grècia* 8.2.3-6

Les dues Afrodites de la mitologia

Πάντες γὰρ ἴσμεν ὅτι οὐκ ἔστιν ἄνευ Ἔρωτος Ἀφροδίτη. μιᾶς μὲν οὖν οὔσης εἷς ἂν ἦν Ἔρωτος· ἐπεὶ δὲ δὴ δύο ἐστὸν, δύο ἀνάγκη καὶ Ἔρωτε εἶναι. πῶς δ' οὐ δύο τὰ θεᾶ; ἢ μὲν γέ που πρεσβυτέρα καὶ ἀμήτωρ Οὐρανοῦ θυγάτηρ, ἦν δὴ καὶ Οὐρανίαν ἐπονομάζομεν· ἢ δὲ νεωτέρα Διὸς καὶ Διώνης, ἦν δὴ Πάνδημον καλοῦμεν. ἀναγκαῖον δὴ καὶ Ἔρωτα τὸν μὲν τῆ ἑτέρα συνεργὸν Πάνδημον ὀρθῶς καλεῖσθαι, τὸν δὲ Οὐράνιον. ἐπαινεῖν μὲν οὖν δεῖ πάντας θεοῦς, ἃ δ' οὖν ἐκάτερος εἴληχε πειρατέον εἰπεῖν.

Tots sabem que no existeix Afrodita sense Eros. Per consegüent, si Afrodita fóra una, un seria també Eros. Però atés que n'existeixen dues, existeixen també necessàriament dos Eros. I com negar que són dues les deesses? Una, sens dubte més antiga i sense mare, és filla d'Urà, a la qual per això anomenem també Urània. L'altra, més jove, és filla de Zeus i Dione i l'anomenem Pandemos. En conseqüència, és necessari que l'Eros que col·labora amb la segona s'anomeni amb raó Pandemos, i l'altre Urani. És cert que s'han d'elogiar tots els déus, però cal intentar dir, naturalment, allò que a cadascun correspon en sort.

Plató, *Banquet* 180d-e

RITUALS COL·LECTIUS

El *pharmakós* en Hipòanax

Ὁ φαρμακὸς τὸ κάθαγμα τοιοῦτον ἦν τὸ πάλαι. / Ἄν συμφορὰ κατέλαβε πόλιν θεομηνία, / εἴτ' οὖν λιμὸς εἴτε λοιμὸς εἴτε καὶ βλάβος ἄλλο, (730) / τῶν πάντων ἀμορφότερον ἦγον ὡς πρὸς θυσίαν, / εἰς καθαρμὸν καὶ φάρμακον πόλεως τῆς νοσοῦσης. / Εἰς τόπον δὲ τὸν πρόσφορον στήσαντες τὴν θυσίαν, / τυρόν τε δόντες τῆ χειρὶ καὶ μάζαν καὶ ἰσχάδας, / ἐπτάκις τὲ ράπισαντες ἐκεῖνον εἰς τὸ πέος (735) / σκίλλαις, συκαῖς ἀγρίαις τε καὶ ἄλλοις τῶν ἀγρίων, / τέλος πυρὶ κατέκαιον ἐν ξύλοις τοῖς ἀγρίοις, / καὶ τὴν σποδὸν εἰς θάλασσαν ἔρραινον εἰς ἀνέμους, / εἰς καθαρμὸν τῆς πόλεως, ὡς ἔφην, τῆς νοσοῦσης, / ὡς καὶ Λυκόφρων μέμνηταί που περὶ τῶν Λοκρίδων, (740) / ὧδέ πως λέγων, ἀκριβῶς τὸν στίχον οὐ γινώσκω. / (...) Ὁ δὲ Ἰππώναξ ἄριστα σύμπαν τὸ ἔθος λέγει· (745) / “πόλιν καθαίρειν καὶ κράδησι βάλλεσθαι”. / Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ που φησὶ πρώτῳ ἰάμβῳ γράφων· / “βάλλοντες ἐν χειμῶνι καὶ ράπιζοντες / κράδησι καὶ σκίλλησι ὥσπερ φαρμακόν.”

El pharmakós era una antiga forma de purificació. Si una desgràcia, com la fam, la pesta o cap altra plaga, colpejava una ciutat per causa de la còlera divina, (730) conduïen l'home més deforme de tots com a sacrifici per purificar i curar la malaltia que patia la ciutat. Després de disposar el sacrifici en el lloc adequat, col·locaven en la mà de la víctima formatge, pa d'ordi i figues seques, i, després de colpejar-lo set vegades en el

penis (735) amb branques de figueres i altres plantes agrestes, finalment el cremaven amb fusta silvestre i dispersaven les seues cendres al vent cap a la mar per a purificació, com he dit, de la malaltia de la ciutat. Crec que Licofró recorda això a propòsit de les dones lòcries, (740) dient alguna cosa així, encara que no recorde bé els seus versos (...). Però Hipòanax descriu millor aquest costum: (745) “Purificar la ciutat i rebre colps de branca de figuera”. I en un altre moment del seu primer llibre de iambs diu: “Colpejant-lo i fuetejant-lo en un prat amb branques de figuera i d’escil·la com si fora una víctima expiatòria.”

Tzetzès, *Chil.* 5.728-749

El culte de Teseu a Atenes

Παραλαβὸν δ’ οὐτῶ τὴν νῆσον ὁ Κίμων, τοὺς μὲν Δόλοπας ἐξήλασε καὶ τὸν Αἰγαῖον ἠλευθέρωσε, πυνθανόμενος δὲ τὸν παλαιὸν Θησέα τὸν Αἰγέως φυγόντα μὲν ἐξ Ἀθηναίων εἰς Σκύρον, αὐτοῦ δ’ ἀποθανόντα δόλω διὰ φόβον ὑπὸ Λυκομήδους τοῦ βασιλέως, ἐσπούδασε τὸν τάφον ἀνευρεῖν. Καὶ γὰρ ἦν χρησμός Ἀθηναίοις, τὰ Θησέως λείψανα κελεύων ἀνακομίζεῖν εἰς ἄστῳ καὶ τιμᾶν ὡς ἦρωα πρεπόντως, ἀλλ’ ἠγνούουν ὅπου κεῖται, Σκυρίων οὐχ ὁμολογούντων οὐδ’ ἐόντων ἀναζητεῖν. Τότε δὴ πολλῆ φιλοτιμίᾳ τοῦ σηκοῦ μόγις ἐξευρεθέντος, ἐνθέμενος ὁ Κίμων εἰς τὴν αὐτοῦ τριήρη τὰ ὀστᾶ καὶ τᾶλλα κοσμήσας μεγαλοπρεπῶς, κατήγαγεν εἰς τὸ ἄστῳ δι’ ἐτῶν σχεδὸν τετρακοσίων.

I després de conquerir de tal manera Cimó l’illa, en va expulsar els dòlops i va alliberar l’Egeu. Però si sabera que l’antic Teseu, fill d’Egeu, va fugir d’Atenes a Skiros i que va ser ací on va morir a traïció a mans del rei Licomedes, es va afanyar a trobar la seua tomba. Perquè hi havia un oracle que instava a portar les restes de Teseu de nou a la ciutat i retre-li els honors deguts com a heroi. Però ignoraven on jeia, perquè els de Skiros no ho confessaven ni permetien emprendre la recerca. Aleshores, amb un gran afany de glòria, a penes es va trobar amb el recinte sagrat, Cimó, quan va portar els ossos a la seua trirrem i adornar-los amb magnificència, els va transportar de tornada a la ciutat després de quasi quatre-cents anys.

Plutarc, *Cimó* 8.5-7

ELS SACRIFICIS

El mite de Prometeu

Κούρην δ’ Ἰαπετὸς καλλίσφυρον Ὠκεανίην / ἠγάγετο Κλυμένην καὶ ὄμῳν λέχος εἰσανέβαινε. / ἢ δέ οἱ Ἄτλαντα κρατερόφρονα γείνατο παῖδα, / τίκτε δ’ ὑπερκύδαντα Μεινοίτιον ἠδὲ Προμηθέα, (510) / ποικίλον αἰολόμητιν, ἀμαρτίνοόν τ’ Ἐπιμηθέα· / ὃς κακὸν ἐξ ἀρχῆς γένετ’ ἀνδράσιν ἀλφειστήσι· / πρῶτος γάρ ῥα Διὸς πλαστὴν ὑπέδεκτο γυναῖκα / παρθένον. (...)

Ἄτλας δ’ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχει κρατερῆς ὑπ’ ἀνάγκης, / πείρασιν ἐν γαίης πρόπαρ’ Ἑσπερίδων λιγυφώνων / ἐστηώς, κεφαλῆ τε καὶ ἀκαμάτησι χέρεσσι· / ταύτην γάρ οἱ μοῖραν ἐδάσσατο μητίετα Ζεὺς. (520) / δῆσε δ’ ἀλυκτοπέδησι Προμηθέα ποικιλόβουλον, / δεσμοῖς ἀργαλέοισι, μέσον διὰ κίον’ ἐλάσσας· / καὶ οἱ ἐπ’ αἰετὸν ὄρσε τανύπτερον·

αὐτὰρ ὃ γ' ἦπαρ / ἦσθιεν ἀθάνατον, τὸ δ' ἀέξετο ἴσον ἀπάντη / νυκτός, ὅσον πρόπαν
 ἦμαρ ἔδοι ταυσιπτερος ὄρνις. **(525)** / τὸν μὲν ἄρ' Ἀλκμήνης καλλισφύρου ἄλκιμος υἱὸς
 / Ἡρακλῆς ἔκτεινε, κακὴν δ' ἀπὸ νοῦσον ἄλαλκεν / Ἰαπετιονίδη καὶ ἐλύσατο
 δυσφροσυνάων, / οὐκ ἀέκητι Ζητὸς Ὀλυμπίου ὕψι μέδοντος, / ὄφρ' Ἡρακλῆος
 Θηβαγενέος κλέος εἶη **(530)** / πλεῖον ἔτ' ἢ τὸ πάροιθεν ἐπὶ χθόνα πουλυβότειραν. / ταῦτ'
 ἄρα ἀζόμενος τίμα ἀριδείκετον υἱόν· / καὶ περ χωόμενος παύθη χόλου, ὃν πρὶν ἔχεσκεν,
 / οὐνεκ' ἐρίζετο βουλὰς ὑπερμενεί Κρονίωνι. / καὶ γὰρ ὄτ' ἐκρίνοντο θεοὶ θνητοὶ τ'
 ἄνθρωποι **(535)** / Μηκῶνῃ, τότε' ἔπειτα μέγαν βοῦν πρόφρονι θυμῷ / δασσάμενος
 προύθηκε, Διὸς νόον ἐξαπαφίσκων. / τῷ μὲν γὰρ σάρκάς τε καὶ ἔγκατα πίονα δημῷ / ἐν
 ῥίνῳ κατέθηκε, καλύψας γαστρὶ βοεΐῃ, / τοῖς δ' αὐτ' ὅστέα λευκὰ βοὸς δολίῃ ἐπὶ τέχνῃ
(540) / εὐθετίσας κατέθηκε, καλύψας ἀργέτι δημῷ. / δὴ τότε μιν προσέειπε πατὴρ ἀνδρῶν
 τε θεῶν τε· / “Ἰαπετιονίδη, πάντων ἀριδείκετ' ἀνάκτων, / ὃ πέπον, ὡς ἑτεροζήλως
 διεδάσσαο μοίρας.” / ὡς φάτο κερτομέων Ζεὺς ἄφθιτα μῆδεα εἰδώς· **(545)** / τὸν δ' αὖτε
 προσέειπε Προμηθεὺς ἀγκυλομήτης, / ἦκ' ἐπιμειδήσας, δολίης δ' οὐ λήθετο τέχνης· /
 “Ζεῦ κύδιστε μέγιστε θεῶν αἰειγενετῶν, / τῶν δ' ἔλευ ὀπποτέρην σε ἐνὶ φρεσὶ θυμὸς
 ἀνώγει.” / φῆ ῥα δολοφρονέων· Ζεὺς δ' ἄφθιτα μῆδεα εἰδώς **(550)** / γνῶ ῥ' οὐδ' ἠγνοίησε
 δόλον· κακὰ δ' ὄσσετο θυμῷ / θνητοῖς ἀνθρώποισι, τὰ καὶ τελέεσθαι ἔμελλε. / χερσὶ δ' ὃ
 γ' ἀμφοτέρησιν ἀνεΐλετο λευκὸν ἄλειφαρ, / χῶσατο δὲ φρένας ἀμφί, χόλος δὲ μιν ἴκετο
 θυμόν, / ὡς ἴδεν ὅστέα λευκὰ βοὸς δολίῃ ἐπὶ τέχνῃ. **(555)** / ἐκ τοῦ δ' ἀθανάτοισιν ἐπὶ
 χθονὶ φῦλ' ἀνθρώπων / καίουσ' ὅστέα λευκὰ θυηέντων ἐπὶ βωμῶν. / τὸν δὲ μέγ' ὀχθήσας
 προσέφη νεφεληγερέτα Ζεὺς· / “Ἰαπετιονίδη, πάντων πέρι μῆδεα εἰδώς, / ὃ πέπον, οὐκ
 ἄρα πω δολίης ἐπελήθεο τέχνης.” **(560)** / ὡς φάτο χωόμενος Ζεὺς ἄφθιτα μῆδεα εἰδώς. /
 ἐκ τούτου δῆπεια χόλου μεμνημένος αἰεὶ / οὐκ ἐδίδου μελίησι πυρὸς μένος ἀκαμάτιο /
 θνητοῖς ἀνθρώποις οἱ ἐπὶ χθονὶ ναιετάουσιν· / ἀλλὰ μιν ἐξαπάτησεν ἐὺς πάϊς Ἰαπετοῖο
(565) / κλέψας ἀκαμάτιο πυρὸς τηλέσκοπον αὐγὴν / ἐν κοίλῳ νάρθηκι· δάκεν δ' ἄρα
 νειόθι θυμόν / Ζῆν' ὑψιβρεμέτην, ἐχόλωσε δὲ μιν φίλον ἦτορ, / ὡς ἴδ' ἐν ἀνθρώποισι
 πυρὸς τηλέσκοπον αὐγὴν. / αὐτίκα δ' ἀντὶ πυρὸς τεῦξεν κακὸν ἀνθρώποισι· **(570)**

Jàpet es va emportar la jove Clímene, Oceànide de bells turmells, i va pujar al seu mateix llit. Aquesta li va donar un fill, l'intrèpid Atles, i va engendrar el molt il·lustre Meneci, el manyós i astut Prometeu (510) i el neci Epimeteu, que va ser des d'un principi sempre ruïna per als homes que es nodreixen de pa. Perquè ell per primera vegada va acceptar una jove dona modelada per Zeus. (...)

Atles sosté l'ample cel a causa d'una imperiosa fatalitat allà als confins de la terra, a l'entrada del país de les Hespèrides de veu lleugera (recolzant-lo en el seu cap i infatigables braços); perquè aquesta sort li va assignar com a lot el prudent Zeus. (520)

A Prometeu abundant en recursos el va lligar amb irrompibles lligams, doloroses cadenes, que va posar per mitjà d'una columna i va llançar sobre ell la seua àguila d'amples ales. Aquesta li menjava el fetge immortal i aquest, durant la nit, creixia en la mateixa proporció que durant el dia anava devorant l'au d'amples ales. (525) La va matar Hèracles, il·lustre fill d'Alcmena de bells turmells, i va alliberar del seu horrible turment el Japetonida, i posà fi a les seues inquietuds no sense el consentiment de Zeus Olímpic que regna en les altures, sinó perquè la fama d'Hèracles, nascut en Tebes, (530) fóra major encara que abans sobre la terra fecunda.

Per aquests desitjos afavoria el seu molt il·lustre fill i, encara que estava irritat, va apaivagar la còlera que abans tenia des del moment que Prometeu va combatre la voluntat del molt poderós Cronida.

Va passar que quan déus i homes es van separar (535) a Mecona, Prometeu va presentar un enorme bou que havia dividit amb ànim resolt, pensant enganyar la intel·ligència de Zeus. Va posar, d'un costat, en la pell, la carn i riques vísceres amb el greix, i les ocultà en el ventre del bou. De l'altre, arplegant els blancs ossos del bou amb fal·laç astúcia, (540) els va dissimular cobrint-los amb el brillant greix. Aleshores el pare d'homes i déus es va dirigir a ell:

«Japetonida, el més il·lustre de tots els déus, amic meu, com de parcialment vas fer la repartició de parts!»

Així va parlar en to de burla Zeus, coneixedor d'immortals designis. (545) Li va respondre l'astut Prometeu amb un lleuger somriure i no va ocultar la seua fal·laç astúcia:

«Zeus, el més il·lustre i poderós dels déus sempiterns! Agafa entre ells el que en el teu pit et dicte el cor.»

Va parlar certament amb falsos pensaments. I Zeus, coneixedors d'immortals designis, (550) va conèixer i no va ignorar l'engany; però estava projectant en el seu cor desgràcies per als homes mortals i havia de donar-los compliment. Va agafar amb ambdues mans el blanc greix. Es va irritar en les seues entranyes i la còlera li va arribar al cor quan va veure els blancs ossos del bou a causa de la fal·laç astúcia. (555) Des d'aquest moment sobre la terra les tribus d'homes cremen per als déus els blancs ossos quan es fan sacrificis en els altars. I li va dir Zeus amuntegador de núvols, terriblement indignat:

«Fill de Jàpet, coneixedor dels designis sobre totes les coses, amic meu, certament no estaves oblidant-te ja de la teua fal·laç astúcia!» (560)

Així va dir ple de còlera Zeus, coneixedor d'immortals designis. I des d'aquest moment sempre va tenir present aquest engany i no va donar la infatigable flama del foc als freixes (els homes mortals que habiten sobre la terra). (565) Però el va enganyar el sagaç fill de Jàpet amagant la brillantor que es veu des de lluny de l'infatigable foc en una branca buida. Aleshores va ferir de nou l'ànima de Zeus altisonant i el va irritar en el seu cor quan va veure entre els homes la brillantor que es veu des de lluny del foc. I de seguida, a canvi del foc, va preparar un mal per als homes. (570)

Hesíode, *Teogonia* 507-514, 517-570

Súplica del sacerdot Crises davant Apol·lo

Κλυθή μιν ἀργυρότοξ', ὃς Χρῦσιν ἀμφιβέβηκας / Κίλλάν τε ζαθέην Τενέδοιό τε ἴφι
ἀνάσσεις, / Σμινθεῦ εἴ ποτέ τοι χαρίεντ' ἐπὶ νηὸν ἔρεψα, / ἢ εἰ δὴ ποτέ τοι κατὰ πίονα
μηρί' ἔκηα (40) / ταύρων ἠδ' αἰγῶν, τὸ δέ μοι κρήνην ἔελδωρ· / τίσειαν Δαναοὶ ἐμὰ
δάκρυα σοῖσι βέλεσσιν.

Escolta'm tu, el déu d'arc de plata! Tu, que protegeixes Crisa i la molt divina Cil·la, i sobre Tènedos regnes amb la teua força, déu Esminteu! Si alguna vegada he posat un sostre sobre el teu amable temple o si alguna vegada he cremat en el teu honor greixoses cuixes de bous i cabres, (40) concedeix-me ara aquest desig: que paguen els dànaus les meues llàgrimes amb les teues fletxes.

Homer, *Ilíada* 1.37-42

Segona súplica de Crises davant Apol·lo

Τοὶ δ' ὤκα θεῶ ἱερὴν ἑκατόμβην / ἐξείης ἔστησαν ἐϋδμητον περὶ βωμόν, / χερνίσαντο δ' ἔπειτα καὶ οὐλοχύτας ἀνέλοντο. / τοῖσιν δὲ Χρύσης μεγάλ' εὐχετο χεῖρας ἀνασχών· (450) / κλυθὶ μὲν ἀργυρότοξ', ὃς Χρύσην ἀμφιβέβηκας / Κίλλάν τε ζαθέην Τενέδοιό τε Ἴφι ἀνάσσεις· / ἧ μὲν δὴ ποτ' ἐμεῦ πάρος ἔκλυες εὐξαμένοιο, / τίμησας μὲν ἐμέ, μέγα δ' ἴψαο λαὸν Ἀχαιῶν· / ἦ δ' ἔτι καὶ νῦν μοι τόδ' ἐπικρήνηον ἐέλδωρ· (455) / ἦδη νῦν Δαναοῖσιν ἀεικέα λοιγὸν ἄμυνον. / ὦς ἔφατ' εὐχόμενος, τοῦ δ' ἔκλυε Φοῖβος Ἀπόλλων. / αὐτὰρ ἐπεὶ ῥ' εὐξάντο καὶ οὐλοχύτας προβάλοντο, / αὐέρυσαν μὲν πρῶτα καὶ ἔσφαξαν καὶ ἔδειραν, / μηρούς τ' ἐξέταμον κατὰ τε κνίσῃ ἐκάλυψαν (460) / δίπτυχα ποιήσαντες, ἐπ' αὐτῶν δ' ὠμοθέτησαν· / καίε δ' ἐπὶ σχίζῃς ὁ γέρον, ἐπὶ δ' αἶθοπα οἶνον / λεῖβε· νέοι δὲ παρ' αὐτὸν ἔχον πεμπόβολα χερσίν. / αὐτὰρ ἐπεὶ κατὰ μῆρε κἀη καὶ σπλάγχνα πάσαντο, / μίστυλλον τ' ἄρα τᾶλλα καὶ ἀμφ' ὀβελοῖσιν ἔπειραν, (465) / ὄπτησάν τε περιφραδέως, ἐρύσαντό τε πάντα. / αὐτὰρ ἐπεὶ παύσαντο πόνου τετύκοντό τε δαῖτα / δαίνοντ', οὐδέ τι θυμὸς ἐδεύετο δαιτὸς εἴσης.

Amb lleugeresa la sacra hecatombe en honor del déu la van col·locar seguidament al voltant del ben edificat altar i es van rentar les mans i van agafar els grans d'ordi. Crises va pregar en veu alta, amb els braços estesos cap amunt: (450)

«Escolta'm, oh tu, el déu de l'arc de plata, que protegeixes Crisa i la molt divina Cil·la, i sobre Tènedos manes amb la teua força! Ja una vegada abans vas escoltar la meua pregària, i a mi em vas honrar i vas causar un gran càstig a la host dels aqueus. Ara també concedeix-me aquest altre desig: (455) allunya ja ara dels dànaus l'ignominiós dany».

Així va parlar en la seua pregària, i el va sentir Febus Apol·lo. Després d'alçar la súplica i empolverar grans d'ordi, primer van fer els caps enrere, els van degollar i escorxar; van arrancar les cuixes i les van cobrir amb greix formant una doble capa (460) i damunt van posar trossos de carn crua. L'ancià els anava rostint sobre uns troncs, mentre vessava vi rutilant. Després de consumir ambdues cuixes al foc i tastar les vísceres, van trinxar la resta i ho van preparar en broquetes, (465) ho van rostir amb cura i van apartar tot del foc. Una vegada terminada la feina i disposat el banquet, van participar del festí, i a ningú no li va mancar una porció equitativa.

Homer, *Ilíada* 1.447-468

La sang en els altars i les Dipòlies ateneses

Καὶ γὰρ οὔτε φόνῳ τοὺς τῶν θεῶν βωμοὺς χραίνειν δεῖ, οὔτε ἀπτέον τοῖς ἀνθρώποις τῆς τοιαύτης τροφῆς, ὡς οὐδὲ τῶν ἰδίων σωμάτων, ἀλλὰ ποιητέον παράγγελμα τῷ παντὶ βίῳ τὸ ἐν (29) Ἀθήναις ἔτι σφωζόμενον.

Τὸ γὰρ παλαιόν, ὡς καὶ πρόσθεν ἐλέγομεν, καρποὺς τοῖς θεοῖς τῶν ἀνθρώπων θυόντων, ζῶα δὲ οὐ, οὐδὲ εἰς τὴν ἰδίαν τροφήν καταχρωμένων, λέγεται κοινῆς θυσίας οὔσης Ἀθήνησιν Δίομον ἢ Σώπατρόν τινα, τῷ γένει οὐκ ἐγγώριον, γεωργοῦντα δὲ κατὰ τὴν Ἀττικὴν, ἐπεὶ πελάνου τε καὶ τῶν θυλημάτων ἐπὶ τῆς τραπέζης ἐναργῶς κειμένων, ἵνα τοῖς θεοῖς ταῦτα θύοι, τῶν βοῶν τις εἰσιὼν ἀπ' ἔργου τὰ μὲν κατέφαγεν τὰ δὲ συνεπάτησεν, αὐτὸν δ' ὑπεραγανακτήσαντα τῷ συμβάντι, πελέκεώς τινος πλησίον ἀκονωμένου, τοῦτον ἀρπάξαντα, πατάξαι τὸν βοῦν. τελευτήσαντος δὲ τοῦ βοός, ὡς ἔξω τῆς ὀργῆς καταστάς συνεφρόνησεν οἷον ἔργον ἦν εἰργασμένος, τὸν μὲν βοῦν θάπτει, φυγὴν δὲ ἐκούσιον ἀράμενος ὡς ἠσεβηκῶς, ἔφυγεν εἰς Κρήτην.

Αὐχμῶν δὲ κατεχόντων καὶ δεινῆς ἀκαρπίας γενομένης, ἐπερωτῶσι κοινῆ τὸν θεὸν ἀνεῖλεν ἢ Πυθία τὸν ἐν Κρήτῃ φυγάδα ταῦτα λύσειν, τὸν τε φονέα τιμωρησαμένων καὶ τὸν τεθνεῶτα ἀναστησάντων ἐν ἧπερ ἀπέθανε θυσία λῶον ἔσεσθαι γευσαμένοις τε τοῦ τεθνεῶτος καὶ μὴ κατασχοῦσιν. ὅθεν ζητήσεως γενομένης καὶ τοῦ [Σωπάτρου] μεταίτιου τῆς πράξεως ἀνευρεθέντος, Σώπατρος νομίσας τῆς περὶ αὐτὸν δυσκολίας ἀπαλλαγῆσεσθαι ὡς ἐναγοῦς ὄντος, εἰ κοινῆ τοῦτο πράξιαν πάντες, ἔφη πρὸς τοὺς αὐτὸν μετελθόντας, δεῖν κατακοπῆναι βοῦν ὑπὸ τῆς πόλεως. ἀπορούντων δὲ τίς ὁ πατάξων ἔσται, παρασχεῖν αὐτοῖς τοῦτο, εἰ πολίτην αὐτὸν ποιησάμενοι κοινωνήσουσι τοῦ φόνου. συγχωρηθέντων οὖν τούτων, ὡς ἐπανῆλθον ἐπὶ τὴν πόλιν, συνέταξαν οὕτω τὴν πρᾶξιν, ἧπερ (30) καὶ νῦν διαμένει παρ' αὐτοῖς. ὑδροφόρους παρθένους κατέλεξαν· αἱ δ' ὕδωρ κομίζουσιν, ὅπως τὸν πέλεκυν καὶ τὴν μάχαιραν ἀκονήσουσιν. ἀκονησάντων δὲ ἐπέδωκεν μὲν τὸν πέλεκυν ἕτερος, ὃ δ' ἐπάταξε τὸν βοῦν, ἄλλος δ' ἔσφαξεν· τῶν δὲ μετὰ ταῦτα δειράντων, ἐγεύσαντο τοῦ βοός πάντες. τούτων δὲ πραχθέντων τὴν μὲν δορὰν τοῦ βοός ράψαντες καὶ χόρτῳ ἐπογκώσαντες ἐξανέστησαν, ἔχοντα ταῦτὸν ὅπερ καὶ ζῶν ἔσχεν σχῆμα, καὶ προσέξευξαν ἄροτρον ὡς ἐργαζομένῳ.

Κρίσιν δὲ ποιούμενοι τοῦ φόνου πάντας ἐκάλουν εἰς ἀπολογία τὸς τῆς πράξεως κοινωνήσαντας. ὧν δὲ αἱ μὲν ὑδροφόροι τοὺς ἀκονήσαντας αὐτῶν ἠτιῶντο μᾶλλον, οἱ δὲ ἀκονήσαντες τὸν ἐπιδόντα τὸν πέλεκυν, οὗτος δὲ τὸν ἐπισφάζαντα, καὶ ὁ τοῦτο δράσας τὴν μάχαιραν, καθ' ἧς οὔσης ἀφώνου τὸν φόνον κατέγνωσαν. ἀπὸ δ' ἐκείνου μέχρι τοῦ νῦν αἰεὶ τοῖς Διπολείοις Ἀθήνησιν ἐν ἀκροπόλει οἱ εἰρημένοι τὸν αὐτὸν τρόπον ποιοῦνται τὴν τοῦ βοός θυσίαν. θέντες γὰρ ἐπὶ τῆς χαλκῆς τραπέζης πέλανον καὶ ψαιστά, περιελαύνουσι τοὺς κατανεμηθέντας βοῦς, ὧν ὁ γευσάμενος κόπτεται. καὶ γένη τῶν ταῦτα δρώντων ἔστιν νῦν· οἱ μὲν ἀπὸ τοῦ πατάξαντος [Σωπάτρου] βουτύποι καλούμενοι πάντες, οἱ δ' ἀπὸ τοῦ περιελάσαντος κεντριάδαι· τοὺς δ' ἀπὸ τοῦ ἐπισφάζαντος δαιτροὺς ὀνομάζουσιν διὰ τὴν ἐκ τῆς κρεανομίας γινομένην δαΐτα. πληρώσαντες δὲ τὴν βύρσαν, ὅταν πρὸς τὴν κρίσιν ἀχθῶσιν, κατεπόντωσαν τὴν (31) μάχαιραν. οὕτως οὔτε τὸ παλαιὸν ὄσιον ἦν κτείνειν τὰ συνεργὰ τοῖς βίοις ἡμῶν ζῶα, νῦν τε τοῦτο φυλακτέον ἐστὶ πράττειν.

Perquè ni s'han de tacar els altars dels déus amb la sang ni els homes han de tocar tal aliment, com tampoc els cossos dels particulars, sinó que cal complir per a tota la vida la norma que encara subsisteix a Atenes. (29)

Ofrenaven antigament els homes als déus, segons es deia també abans, els fruits de les collites en els seus sacrificis, i no els animals; no usaven tampoc aquests per al seu aliment particular. Es conta que, durant la celebració d'un sacrifici comunitari a Atenes, un tal Diom, o Sòpatre, que no era originari del país però treballava com a llaurador a l'Àtica, quan ja estaven exposades sobre la taula, a la vista de tots, el pastís del sacrifici i les ofrenes per a consagrar-les als déus, quan es va apropar un bou, que tornava del treball, i es va menjar unes ofrenes i va trepitjar altres, es va irritar aquell en gran manera pel que havia succeït i, agafant una destral d'algú que es trobava afilant-la prop d'allí, va causar la mort al bou. Va morir el bou i quan, represa la seua còlera, va comprendre el delicte que havia comés, el va soterrar i, acceptant voluntàriament l'exili, per considerar-se culpable d'impietat, es va exiliar a Creta.

Es van succeir sequeres i es va produir una terrible pèrdua de collites, i, a la consulta pública del déu Apol·lo, la Pítia va respondre que el desterrat de Creta posaria fi a aquesta situació, i que si castigaven l'assassí i posaven dempeus l'animal en el curs del mateix sacrifici en què va morir, els anirien bé les coses, sempre que es menjaren el mort i ho feren sense objeccions. Per tant, es va iniciar la recerca i el responsable del delicte va ser trobat. Sòpatre va pensar que es trobaria lliure de la situació comprometedora de ser considerat un impur si públicament tots feien aquesta acció; afirmava als que havien anat a buscar-lo que era necessari que un bou fora immolat per la ciutat. En dubtar ells sobre qui seria l'executor, es va oferir ell, si, després de considerar-lo un ciutadà, participaven en la mort de l'animal. Doncs bé, havent accedit aquells, quan van arribar a la ciutat, van organitzar la cerimònia tal com encara ho fan entre ells. (30)

Escolliren unes xiques com a portadores de l'aigua; porten l'aigua per afilar la destral i el ganivet. Quan van afilar les eines, una persona va entregar la destral, una altra va colpejar el bou i una altra el va degollar; altres, a continuació, el van degollar i tots se'l van menjar. Realitzats aquests actes, van cosir la pell del bou, la van omplir d'herba i el posaren dempeus, i conservà la mateixa forma que va tenir quan estava viu; el van junyir, a més, a una arada, com si estiguera treballant.

Es va celebrar el judici per assassinat i es van citar per defendre's tots els que havien participat en el delicte. Del mateix grup de participants, les xiques portadores de l'aigua acusaven amb insistència els que havien afilat els instruments i aquests els que van lliurar la destral. Aquests, al seu torn, el que havia degollat el bou i qui va realitzar aquest acte el ganivet, al qual, atés que no podia parlar, van acusar de crim. Des d'aquell dia fins al moment actual sempre, en les Dipòlies, a l'Acròpolis d'Atenes, les persones esmentades realitzen el sacrifici del bou de la mateixa manera. En efecte, després de col·locar en una taula de bronze el pastís i la pasta del sacrifici, al seu voltant es fan passar els bous designats, i el que entre ells serà sacrificat. Existeixen encara les famílies dels que executen aquests rituals: tots els descendents de l'home que va colpejar el bou, Sòpatre, s'anomenen boutypoi; els descendents del que feia passar al voltant de la taula els bous, kentriádai; els que procedeixen d'aquell que va degollar l'animal, daïtroi, a causa del festí que es feia després del repartiment de carn. Una vegada ompliren la pell, quan es van realitzar les compareixences al judici, van llançar el ganivet a la mar. (31) Així doncs, antigament no estava permès per la llei divina matar els animals que ofereixen el seu ajut a la nostra existència i ara cal tenir cura també de fer-ho.

Porfiri, *De abstinentia* 28-31**Sacrifici d'Orestes a son pare mort**

ὍΡΕΣΤΗΣ· νυκτὸς δὲ τῆσδε πρὸς τάφον μολῶν πατρὸς (90) / δάκρυνά τ' ἔδωκα καὶ κόμης ἀπηρξάμην / πυρᾷ τ' ἐπέσφαξ' αἷμα μηλείου φόνου, / λαθῶν τυράννουσ οἱ κρατοῦσι τῆσδε γῆς.

ORESTES. – *La passada nit em vaig apropar a la tomba de mon pare, (90) vaig oferir les meues llàgrimes i una part del meu cabell i vaig immolar sobre l'altar la sang d'una ovella, passant inadvertit als sobirans que governen aquesta terra.*

Eurípides, *Electra* 90-92**El sacrifici de Meneceu**

ΤΕΙΡΕΣΙΑΣ· [ὀρθῶς μ' ἐρωτᾷς κεῖς ἀγῶν' ἔρχη λόγων.] (930) / δεῖ τόνδε θαλάμαισ, οὗ δράκων ὁ γηγενῆς / ἐγένετο Δίρκης ναμάτων ἐπίσκοπος, / σφαγέντα φόνιον αἷμα γῆ δοῦναι χράσ, / Κάδμω παλαιῶν Ἄρεος ἐκ μηνιμάτων, / ὅσ γηγενεῖ δράκοντι τιμωρεῖ φόνον· (935) / καὶ ταῦτα δρῶντες σύμμαχον κτήσεσθ' Ἄρη. / χθῶν δ' ἀντὶ καρποῦ καρπὸν ἀντὶ θ' αἵματος / αἶμ' ἦν λάβη βρότειον, ἔξετ' εὐμενῆ / Γῆν, ἥ ποθ' ἡμῖν χρυσοπήληκα στάχυν / Σπαρτῶν ἀνῆκεν· ἐκ γένουσ δὲ δεῖ θανεῖν (940) / τοῦδ' ὅσ δράκοντος γένουσ ἐκπέφυκε παῖσ.

TIRÈSIES. – *Amb raó m'interrogues i t'avens a la discussió. (930) Cal que, sobre les cavernes on el terrigen drac es va establir com a vigilant de les fonts de Dirce, aquest siga degollat i oferisca la seua sang, víctima en el sacrifici, a la terra com a libacions a Cadme, per causa dels antics rancors d'Ares, que exigeix venjança per la mort del terrigen drac. (935) I en fer això adquirireu com a aliat Ares. Si la terra rep a canvi del seu fruit un altre fruit i a canvi de la seua sang humana, tindreu a la terra favorable, la que antany per a vosaltres va fer brotar la llavor dels Esparts d'auris cascós. Ha de morir un jove d'aquesta nissaga (940) que ha nascut de la mandíbula del drac.*

Eurípides, *Fenícies* 930-941**Tema 5. Els rituals de pas****EL RAPTE DE PERSÈFONE I LES VERGES MORTES****Evocació dels rituals nupcials i fúnebres quan Antígona es disposa a morir**

ἈΝΤΙΓΟΝΗ· ἀλλά μ' ὁ παγ- (810) / κοίτας Ἄιδασ ζῶσαν ἄγει / τὰν Ἀχέροντος / ἀκτάν, οὔθ' ὕμεναίων / ἔγκληρον, οὔτ' ἐπὶ νυμ- / φείοισ πώ μέ τις ὕμνος ὕ- (815) / μνησεν, ἀλλ' Ἀχέροντι νυμφεύσω. (...)

ὦ τύμβος, ὦ νυμφεῖον, ὦ κατασκαφῆς / οἴκησις ἀείφρουρος, οἷ πορεύομαι / πρὸς τοὺς
 ἔμαυτῆς, ὧν ἀριθμὸν ἐν νεκροῖς / πλεῖστον δέδεκται Φερσέφασσ' ὀλωλότων· / ὧν
 λοισθία ἄγω καὶ κάκιστα δὴ μακρῶ (895) / κάτειμι, πρὶν μοι μοῖραν ἐξήκειν βίου. /
 ἐλθοῦσα μέντοι κάρτ' ἐν ἐλπίσιν τρέφω / φίλη μὲν ἦξεν πατρί, προσφιλῆς δὲ σοί, / μητὲρ,
 φίλη δὲ σοί, κασίγνητον κάρα. / ἐπεὶ θανόντας αὐτόχειρ ὑμᾶς ἐγὼ (900) / ἔλουσα
 κάκόσμησα κάπιτυμβίους / χοᾶς ἔδωκα· νῦν δέ, Πολύνεικες, τὸ σὸν / δέμας
 περιστέλλουσα τοιάδ' ἄρνυμαι. / καίτοι σ' ἐγὼ ἴμισησα τοῖς φρονούσιν εὖ. / οὐ γάρ ποτ'
 οὔτ' ἂν εἰ τέκν' ὧν μήτηρ ἔφυν (905) / οὔτ' εἰ πόσις μοι κατθανὼν ἐτήκετο, / βία πολιτῶν
 τόνδ' ἂν ἠρόμην πόνον. / τίνοσ νόμου δὴ ταῦτα πρὸς χάριν λέγω; / πόσις μὲν ἂν μοι
 κατθανόντος ἄλλος ἦν, / καὶ παῖς ἀπ' ἄλλου φωτός, εἰ τοῦδ' ἠμπλακον, (910) / μητρὸς δ'
 ἐν Ἄιδου καὶ πατρὸς κεκευθότοι / οὐκ ἔστ' ἀδελφὸς ὅστις ἂν βλάστοι ποτέ. / τοιῶδε
 μέντοι σ' ἐκπροτιμήσασ' ἐγὼ / νόμῳ, Κρέοντι ταῦτ' ἔδοξ' ἀμαρτάνειν / καὶ δεινὰ τολμᾶν,
 ὦ κασίγνητον κάρα. (915) / καὶ νῦν ἄγει με διὰ χερῶν οὔτω λαβῶν / ἄλεκτρον,
 ἀνυμέναιον, οὔτε του γάμου / μέρος λαχοῦσαν οὔτε παιδείου τροφῆς, / ἀλλ' ὧδ' ἐρήμος
 πρὸς φίλων ἢ δύσμορος / ζῶσ' ἐς θανόντων ἔρχομαι κατασκαφάς· (920)

ANTÍGONA. – Perquè Hades, qui a tots provoca el son, (810) em condueix viva a la vora de l'Aqueront, sense participar de l'Himeneu i sense que cap himne em cante davant de la cambra nupcial, (815) sinó que em casaré amb l'Aqueront. (...)

Oh, túmul! Oh, cambra nupcial! Oh, residència subterrània eternament vigilant! A on em dirigisc al costat dels meus, els morts dels quals ha rebut Persèfone un gran nombre entre els difunts. D'aquests, jo soc l'última i la més desventurada amb molta diferència (895) que baixa abans d'acomplir el meu destí en la vida. Però, en marxar, nodrisc moltes esperances d'arribar benvolguda per a mon pare, benvolguda igualment al costat teu, mare, benvolguda per a tu, el meu benvolgut germà. Perquè jo, amb les meues pròpies mans, a vosaltres, quan vau morir, (900) us vaig rentar, us vaig adornar, us vaig oferir libacions sobre les vostres tombes; en canvi ara, Polinices, per sepultar el teu rostre obtinc un tracte semblant. Però jo et vaig oferir les honres degudes, a judici dels sensats. Perquè mai, encara que haguera sigut mare de nens, (905) ni encara que el meu marit mort s'estiguera descomponent, hauria adjudicat sobre mi aquesta tasca contra la voluntat dels ciutadans.

A causa de quina llei estic parlant així? Perquè si el meu marit estiguera mort, un altre hauria tingut, i un fill també l'haguera pogut tenir d'un altre home si m'haguera trobat privada d'aquest; (910) però quan mon pare i ma mare es troben ocults en la residència d'Hades, no hi ha cap germà que pugui nàixer. Però malgrat que jo t'he distingit entre tots amb les meues honres d'acord amb una llei semblant, a Creont tot açò li va semblar un error i una terrible gosadia, benvolgut germà. (915) I ara em condueix agafant-me així de les mans: sense llit nupcial, sense cants de boda, sense haver pres part en cap matrimoni ni en la cria de fills. D'aquesta manera, abandonada dels meus éssers estimats i desgraciada, em dirigisc viva cap als sepulcres subterranis dels morts.

Sòfocles, *Antígona* 810-816, 891-920

Epitafi de Frasiclea

Σῆμα Φρασικλείας·
 κούρη κεκλή[σο]μαι
 αἰεὶ ἀντὶ γάμου
 παρὰ θεῶν τοῦτο
 λαχοῦσ' ὄνομα.

La tomba de Frasiclea: sempre seré anomenada Nena, per haver obtingut aquest nom de part dels déus en lloc del matrimoni.

EG 6

Epitafi de Làrissa

Παρ]θένος οὔσα τέ[θνη]κα Λε[ο]ντῷ ὡς νέον ἄνθος
 ὦ]ρης παντοθαλοῖς πρωτο[φ]ανή(ς) καλύκων,
 καὶ μέλλου[σα] γάμῳ δεκαπενταετῆς μείγνυσθαι
 ἐν φθιμένοις κείμαι ὕπνον ἔχουσα μακρόν.

Jo, Leont, sent verge, he mort com una flor jove en l'estació en què broten flors de tota mena mostrant per primera vegada els seus pètals. I als quinze anys, a punt d'ajuntar-me en matrimoni, jac entre els morts en un llarg somni.

IG 9, 2, 649

Les dones captives: el cas de Cassandra.

ΚΑΣΣΑΝΔΡΑ· ἄνεχε, πάρεχε, φῶς φέρε· σέβω φλέγω— / ἰδού ἰδού— / λαμπάσι τόδ' ἱερόν.
 ὦ Ὑμέναι' ἄναξ· (310) / μακάριος ὁ γαμέτας, / μακαρία δ' ἐγὼ βασιλικοῖς λέκτροις / κατ'
 Ἄργος ἅ γαμουμένα. / Ὑμῆν ὦ Ὑμέναι' ἄναξ. / ἐπεὶ σύ, μάτερ, †ἐπὶ δάκρυσσι καὶ† (315)
 / γόοισι τὸν θανόντα πατέρα πατρίδα τε / φίλαν καταστένουσ' ἔχεις, / ἐγὼ δ' ἐπὶ γάμοις
 ἐμοῖς / ἀναφλέγω πυρὸς φῶς (320) / ἐς αὐγάν, ἐς αἴγλαν, / διδοῦσ', ὦ Ὑμέναιε, σοί, /
 διδοῦσ', ὦ Ἐκάτα, φάος / παρθένων ἐπὶ λέκτροις / ἧ νόμος ἔχει. (...) βόασον ὑμέναιον ὦ
 (335) / μακαρίαις ἀοιδαῖς / ἰαχαῖς τε νύμφαν. / ἴτ', ὦ καλλίπεπλοι Φρυγῶν / κόραι, μέλπετ'
 ἐμῶν γάμων / τὸν πεπρωμένον εὐνῶ / πόσιν ἐμέθεν. (340)

CASSANDRA. – Alça, ofereix, porta la llum! Venere, il-lumine amb torxes aquest temple. Oh sobirà Himeneu, (310) benaurat és el nuvi i benaurada jo que a Argos m'ajuntaré al llit d'un rei! Himen, oh sobirà Himeneu! Perquè tu, mare, amb llàgrimes (315) i sanglots et lamentes de mon pare mort i de la benvolguda pàtria, però jo per les meues núpcies alce la flama del foc, (320) per a brillantor, per a resplendor, per a donar-te, oh Himeneu, per a donar-te, oh Hècate, llum sobre els tàlems de les verges, com encomana el costum. (...) Crideu l'Himeneu i la núvia amb felïços cants i alarits. (335) Anem, filles de bells peuples dels frigis, canteu el marit de les meues bodes, el marit assenyalat per al meu llit!

Eurípides, Troïanes 308-340

Ifigènia entre els taures

ἸΦΙΓΕΝΕΙΑ· ὦ πάτερ, νυμφεύομαι / νυμφεύματ' αἰσχροῖα πρὸς σέθεν· μήτηρ δ' ἐμέ (365) / σέθεν κατακτείνοντος Ἀργεΐαι τε νῦν / ὕμνοῦσιν ὕμεναίοισιν, αὐλεῖται δὲ πᾶν / μέλαθρον· ἡμεῖς δ' ὀλλύμεσθα πρὸς σέθεν. / Ἄιδης Ἀχιλλεὺς ἦν ἄρ', οὐχ ὁ Πηλέως, / ὄν μοι προτείνας πόσιν ἐν ἀρμάτων ὄχοις (370) / ἐς αἵματηρὸν γάμον ἐπόρθμευσας δόλω.

IFIGÈNIA. – Pare, em lliures en nefand matrimoni. Mentre que tu em mates, (365) ma mare i les argives estan cantant els cants del meu himeneu i tot el palau ressona amb les flautes. I joestic morint a les teues mans. De manera que era Hades, i no el fill de Peleu, l'Aquil·les a qui em vas prometre com a marit mentre, amb engany, (370) em conduïes en carro a una boda de sang!

Eurípides, *Ifigènia entre els taures* 364-371

El sacrifici de Políxena

ἘΚΑΒΗ· ὦ θύγατερ, ἡμεῖς δ' ἐν φάει δουλεύσομεν. / ΠΟΛΥΞΕΝΗ· ἄνυμφος ἀνυμέναιος ὦν μ' ἐχρῆν τυχεῖν. / ἘΚΑΒΗ· οἰκτρὰ σύ, τέκνον, ἀθλία δ' ἐγὼ γυνή. / ΠΟΛΥΞΕΝΗ· ἐκεῖ δ' ἐν Ἄιδου κείσομαι χωρὶς σέθεν.

HÈCUBA. – Oh, filla! Jo seré esclava a la llum del sol. POLÍXENA. – Sense marit, sense cant nupcial, tot allò que jo esperava atényer. HÈCUBA. – Lamentable tu, filla, i desgraciada dona jo. POLÍXENA. – Allí en Hades jauré, separada de tu.

Eurípides, *Hècuba* 415-418

Tema 6. Els oracles i l'endevinació

CARACTERÍSTIQUES PRINCIPALS

Consulta a l'oracle per a curar la pesta de Tebes

ΟΙΔΗΠΟΥΣ· ὦναξ Ἄπολλον, εἰ γὰρ ἐν τύχη γέ τω (80) / σωτῆρι βαίη λαμπρὸς ὥσπερ ὄμμα τι. / ἸΕΡΕΥΣ· ἀλλ' εἰκάσαι μὲν, ἠδύς· οὐ γὰρ ἂν κάρα / πολυστεφῆς ὧδ' εἶπε παγκάρπου δάφνης. / Οἶ· τάχ' εἰσόμεσθα· ξύμμετρος γὰρ ὡς κλύειν. / ἄναξ, ἐμὸν κήδευμα, παῖ Μενοικέως, (85) / τίν' ἡμῖν ἤκεις τοῦ θεοῦ φήμην φέρων; / ΚΡΕΩΝ· ἐσθλήν· λέγω γὰρ καὶ τὰ δύσφορ', εἰ τύχοι / κατ' ὀρθὸν ἐξιόντα, πάντ' ἂν εὐτυχεῖν. / Οἶ· ἔστιν δὲ ποῖον τοῦπος; οὔτε γὰρ θρασὺς / οὔτ' οὖν προδεΐσας εἰμὶ τῷ γε νῦν λόγῳ. (90) / ΚΡ· εἰ τῶνδε χρήσεις πλησιαζόντων κλύειν, / ἐτοῖμος εἰπεῖν, εἴτε καὶ στείχειν ἔσω. / Οἶ· ἐς πάντας αὔδα. τῶνδε γὰρ πλέον φέρω / τὸ πένθος ἢ καὶ τῆς ἐμῆς ψυχῆς πέρι. / ΚΡ· λέγοιμ' ἂν οἷ' ἤκουσα τοῦ θεοῦ πάρα. (95) / ἄνωγεν ἡμᾶς Φοῖβος ἐμφανῶς, ἄναξ, / μίασμα χώρας, ὡς τεθραμμένον χθονὶ / ἐν τῆδ', ἐλάυνειν μηδ' ἀνήκεστον τρέφειν. / Οἶ· ποίω καθαρμῶ; τίς ὁ τρόπος τῆς ξυμφορᾶς; / ΚΡ· ἀνδρηλατοῦντας, ἢ φόνω φόνον πάλιν (100) / λύοντας, ὡς τόδ' αἶμα χειμάζον πόλιν. / Οἶ· ποίου γὰρ ἀνδρὸς τήνδε μηνύει τύχην; / ΚΡ· ἦν ἡμῖν, ὦναξ, Λαίος

ποθ' ἡγεμῶν / γῆς τῆσδε, πρὶν σὲ τήνδ' ἀπευθύνειν πόλιν. / Οἱ ἔξοιδ' ἀκούων· οὐ γὰρ εἰσεῖδόν γέ πω. (105) / Κρ. τούτου θανόντος νῦν ἐπιστέλλει σαφῶς / τοὺς αὐτοέντας χειρὶ τιμωρεῖν τινας.

ÈDIP. — *Sobirà Apol·lo! Tant de bo arribe radiant (80) amb una fortuna salvadora, com sembla també ser-ho pel seu esguard! SACERDOT.* — *Sí, segons sembla arriba content. Perquè d'una altra manera no arribaria així, coronat tot sencer de frondós llover. ÈDIP.* — *Prompte ho sabrem. Perquè està a la distància adequada per a escoltar-nos. Sobirà, parent meu, fill de Meneceu, (85) quina notícia ens portes de part del déu? CREONT.* — *Una bona. Perquè dic que inclús les afliccions difícils de suportar si per casualitat eixiren de la via recta, totes elles podrien tenir un resultat afortunat. ÈDIP.* — *Quina és la resposta? Doncs no estic ni confiat ni temerós, almenys per les paraules que has pronunciat ara. (90) CREONT.* — *Si desitges escoltar-ho amb aquests a prop, estic disposat a parlar; i també, si ho desitges, a marxar dins. ÈDIP.* — *Parla davant de tots. Perquè és major l'aflicció que suporta per ells que per la meua vida. CREONT.* — *Diré el que vaig sentir de part del déu. (95) Febus ens ordena amb claredat, sobirà, fer fora del país la màcula, perquè està criada en aquesta terra, i que no cresca com a quelcom irremeiable. ÈDIP.* — *Amb quina purificació? Quina és la peculiaritat de la desgràcia? CREONT.* — *Amb l'exili, o resolent un assassinat a canvi d'un altre assassinat, (100) perquè aquesta sang està sacsejant la ciutat. ÈDIP.* — *I de quin home denuncia aquesta sort? CREONT.* — *En un altre temps, sobirà, nosaltres teníem com a guia d'aquesta terra Laios, abans que tu governares amb rectitud aquesta ciutat. ÈDIP.* — *Ho sé molt bé per haver-ho sentit, però no l'he vist mai. (105) CREONT.* — *En morir aquest, ara encomana amb claredat que vengem la seua mort amb violència castigant els autors del crim, siga qui siga.*

Sòfocles, *Èdip Rei* 80-107

Fundació de l'oracle de Dodona

55.1. Ταῦτα μὲν νυν τῶν ἐν Θήβησι ἱρέων ἤκουον, τάδε δὲ Δωδωναίων φασὶ αἰ προμάντιες· δύο πελειάδας μελαίνας ἐκ Θηβέων τῶν Αἰγυπτιέων ἀναπταμένας τὴν μὲν αὐτέων ἐς Λιβύην, τὴν δὲ παρὰ σφέας ἀπικέσθαι. 2. Ἴζομένην δὲ μιν ἐπὶ φηγὸν αὐδάξασθαι φωνῆ ἀνθρωπινή ὡς χρεὸν εἶη μαντήιον αὐτόθι Διὸς γενέσθαι, καὶ αὐτοὺς ὑπολαβεῖν θεῖον εἶναι τὸ ἐπαγγελλόμενον αὐτοῖσι καὶ σφεας ἐκ τούτου ποιῆσαι. 3. Τὴν δὲ ἐς τοὺς Λίβυας οἰχομένην πελειάδα λέγουσι Ἄμμωνος χρηστήριον κελεῦσαι τοὺς Λίβυας ποιέειν· ἔστι δὲ καὶ τοῦτο Διός. Δωδωναίων δὲ αἰ ἱερεῖαι, τῶν τῆ πρεσβυτάτη οὔνομα ἦν Προμένεια, τῆ δὲ μετὰ ταύτην Τιμαρέτη, τῆ δὲ νεωτάτη Νικάνδρη, ἔλεγον ταῦτα· συνωμολόγεον δὲ σφι καὶ οἱ ἄλλοι Δωδωναῖοι οἱ περὶ τὸ ἱρόν.

56.1. Ἐγὼ δ' ἔχω περὶ αὐτῶν γνώμην τήνδε. Εἰ ἀληθῆως οἱ Φοίνικες ἐξήγαγον τὰς ἱρὰς γυναῖκας καὶ τὴν μὲν αὐτέων ἐς Λιβύην, τὴν δὲ ἐς τὴν Ἑλλάδα ἀπέδοντο, δοκεῖ ἐμοὶ ἢ γυνὴ αὕτη τῆς νῦν Ἑλλάδος, πρότερον δὲ Πελασγίης καλυμένης τῆς αὐτῆς ταύτης, πρηθῆναι ἐς Θεσπρωτοῦς· 2. Ἐπειτα δουλεύουσα αὐτόθι ἰδρύσασθαι ὑπὸ φηγῷ πεφυκυῖη Διὸς ἱρόν, ὥσπερ ἦν οἶκος ἀμφιπολεύσασαν ἐν Θήβησι ἱρόν Διός, ἐνθα ἀπικετο, ἐνθαῦτα μνήμην αὐτοῦ ἔχειν. 3. Ἐκ δὲ τούτου χρηστήριον κατηγήσατο, ἐπεῖτε συνέλαβε τὴν

Ἑλλάδα γλῶσσαν. Φάναι δέ οἱ ἀδελφεὴν ἐν Λιβύῃ πεπρῆσθαι ὑπὸ τῶν αὐτῶν Φοινίκων ὑπ' ὧν καὶ αὐτὴ ἐπρήθη.

57.1. Πελειάδες δέ μοι δοκέουσι κληθῆναι πρὸς Δωδωναίων ἐπὶ τοῦδε αἱ γυναῖκες, διότι βάρβαροι ἦσαν, ἐδόκεον δέ σφι ὁμοίως ὄρνισι φθέγγεσθαι. 2. Μετὰ δὲ χρόνον τὴν πελειάδα ἀνθρωπινῆ φωνῇ αὐδάξασθαι λέγουσι, ἐπεῖτε συνετά σφι ἠῦδα ἢ γυνή· ἕως δὲ ἐβαρβάριζε, ὄρνιθος τρόπον ἐδόκεε σφι φθέγγεσθαι, ἐπεὶ τέφω τρόπῳ ἂν πελειάς γε ἀνθρωπινῆ φωνῇ φθέγγεται; μέλαιναν δὲ λέγοντες εἶναι τὴν πελειάδα σημαίνουσι ὅτι Αἰγυπτίη ἢ γυνὴ ἦν. 3. Ἡ δὲ μαντήϊη ἢ τε ἐν Θήβῃσι τῆσι Αἰγυπτίησι καὶ <ἢ> ἐν Δωδώνῃ παραπλήσια ἀλλήλησι τυγχάνουσι ἐοῦσαι. Ἔστι δὲ καὶ τῶν ἱρῶν ἢ μαντικῆ ἀπ' αἰγύπτου ἀπιγμένη.

58.1. Πανηγύριας δὲ ἄρα καὶ πομπὰς καὶ προσαγωγὰς πρῶτοι ἀνθρώπων Αἰγύπτιοι εἰσι οἱ ποιησάμενοι, καὶ παρὰ τούτων Ἕλληνες μεμαθήκασιν. Τεκμήριον δὲ μοι τούτου τόδε· αἱ μὲν γὰρ φαίνονται ἐκ πολλοῦ τευ χρόνου ποιούμεναι, αἱ δὲ Ἑλληνικαὶ νεωστὶ ἐποιήθησαν.

55.1. Això va ser el que vaig sentir dels sacerdots de Tebes, i això altre afirmen les profetesses de Dodona: que dos coloms negres volaren des de Tebes d'Egipte, un va arribar a Líbia i l'altre al costat d'elles. 2. Es va posar sobre una alzina i va anunciar amb veu humana que en aquest lloc havia d'haver-hi un oracle de Zeus. Aleshores ells van entendre que el que els anunciaven era alguna cosa divina i van actuar en conseqüència. 3. Diuen tanmateix que el colom que va arribar entre els libis va ordenar que els libis construïren un oracle d'Amó, ja que aquest és també de Zeus. Les sacerdotesses de Dodona, la més anciana de les quals rep el nom de Promeneia, la següent Timarete i la més jove Nicandra, deien açò: també els doloneses que es troben al voltant del temple estaven d'acord amb elles.

56.1. Jo, per la meua banda, pel que a açò respecta tinc la següent opinió: si realment els fenicis van segrestar les sacerdotesses i una d'elles la van vendre a Líbia i l'altra a Grècia, em sembla que aquesta dona va ser venuda a la terra dels tespriotes, que ara és Grècia però abans es deia Pelàsgia. 2. Després de ser esclava allí mateix va fundar sota una alzina que creixia un temple de Zeus, com era natural després d'haver servit en un temple de Zeus, allí on arribara i se'n recordara. 3. Per això, quan va aprendre la llengua grega va fundar un oracle. I segurament va contar que una germana seua havia sigut venuda a Líbia pels mateixos fenicis que l'havien venuda també a ella.

57.1. Segons el meu parer, les dones van ser anomenades "coloms" pels de Dodona pel motiu que eren bàrbares i emetien un so semblant al de les aus. 2. En efecte, diuen que, al cap d'un temps, quan la dona s'expressava d'un mode intel·ligible per a ells, el colom va parlar amb veu humana. En canvi, mentre parlava una llengua bàrbara, els feia la sensació que emetia sons com les d'una au, perquè com un colom podria, en realitat, haver articulat sons amb veu humana? I, en dir que el colom era negre, donen a entendre que la dona era egípcia. 3. A més, les arts endevinatòries que es practiquen a Tebes d'Egipte i a Dodona són molt similars entre si. Per cert que també ha arribat procedent d'Egipte l'endevinació per entranyes de la víctima.

58.1. Els egipcis, així mateix, van ser els primers éssers humans que van celebrar solemnitats religioses amb caràcter nacional, processons portant imatges i ofrenes

rituals; i d'ells ho han après els grecs. I, a parer meu, una prova del que estic dient és que, evidentment, les cerimònies egípcies se celebren des de fa molt de temps, mentre que les gregues s'han instituït fa poc.

Heròdot, *Històries* 2.55-58

Tema 7. Les religions místiques

ELS MISTERIS D'ELEUSIS

Andòcides es defensa de l'acusació de profanar els misteris

110. Κατηγορήσαν δέ μου καὶ περὶ τῆς ἱκετηρίας, ὡς καταθείην ἐγὼ ἐν τῷ Ἐλευσινίῳ, νόμος δ' εἶη πάτριος, ὃς ἂν θῆ ἱκετηρίαν μυστηρίοις, τεθνάναι. Καὶ οὕτως εἰσὶ τολμηροὶ ὥσθ' ἂ αὐτοὶ κατεσκευάσαν, οὐκ ἄρκεῖ αὐτοῖς ὅτι οὐ κατέσχον ἂ ἐπεβούλευσαν, ἀλλὰ καὶ κατηγορίαν ἐμοῦ ποιοῦνται ὡς ἀδικοῦντος.

111. Ἐπειδὴ γὰρ ἤλθομεν Ἐλευσινόθεν καὶ ἡ ἔνδειξις ἐγεγένητο, προσῆει τοῖς πρυτάνεσιν ὁ βασιλεὺς περὶ τῶν γεγενημένων Ἐλευσῖνι κατὰ τὴν τελετὴν, ὥσπερ ἔθος ἐστίν: οἱ δὲ πρυτάνεις προσάξιν ἔφασαν αὐτὸν πρὸς τὴν βουλήν, ἐπαγγεῖλαι τ' ἐκέλευον ἐμοί τε καὶ Κηφισίῳ παρεῖναι εἰς τὸ Ἐλευσίνιον: ἡ γὰρ βουλή ἐκεῖ καθεδεῖσθαι ἔμελλε κατὰ τὸν Σόλωνος νόμον, ὃς κελεύει τῇ ὑστεραία τῶν μυστηρίων ἔδραν ποιεῖν ἐν τῷ Ἐλευσινίῳ. Καὶ παρήμεν κατὰ τὰ προειρημένα. **112.** Καὶ ἡ βουλή ἐπειδὴ ἦν πλήρης, ἀναστάς Καλλίας ὁ Ἴππονίκου τὴν σκευὴν ἔχων λέγει ὅτι ἱκετηρία κεῖται ἐπὶ τοῦ βωμοῦ, καὶ ἔδειξεν αὐτοῖς. Κᾶθ' ὁ κῆρυξ ἐκήρυττε τίς τὴν ἱκετηρίαν καταθείη, καὶ οὐδεὶς ὑπήκουεν. Ἡμεῖς δὲ παρέσταμεν, καὶ οὕτως ἡμᾶς ἐώρα. Ἐπειδὴ δὲ οὐδεὶς ὑπήκουεν καὶ ὄχρετο εἰσιῶν ὁ ἐπεξεληθὼν Εὐκλῆς οὐτοσί, — καί μοι κάλει αὐτόν. Πρῶτα μὲν οὖν ταῦτα εἰ ἀληθῆ λέγω, μαρτύρησον, Εὐκλείς. «Μαρτυρία»

113. Ὡς μὲν ἀληθῆ λέγω, μεμαρτύρηται: πολὺ δέ μοι δοκεῖ τὸ ἐναντίον εἶναι ἢ οἱ κατήγοροι εἶπον. Ἔλεξαν γάρ, εἰ μέμνησθε, ὅτι αὐτὰ με τὸ θεῶ παραγάγοιεν ὥστε θεῖναι τὴν ἱκετηρίαν μὴ εἰδότα τὸν νόμον, ἵνα δῶ δίκην. Ἐγὼ δέ, ὧ ἄνδρες, εἰ ὡς μάλιστα ἀληθῆ λέγουσιν οἱ κατήγοροι, ὑπ' αὐτοῖν με φημί τοῖν θεοῖν σεσῶσθαι. **114.** Εἰ γὰρ ἔθηκα μὲν τὴν ἱκετηρίαν, ὑπήκουσα δὲ μή, ἄλλο τι ἢ αὐτὸς μὲν αὐτὸν ἀπώλλουον τιθεὶς τὴν ἱκετηρίαν, ἐσφζόμην δὲ τῇ τύχῃ διὰ τὸ μὴ ὑπακοῦσαι, δῆλον ὅτι διὰ τὸ θεῶ; εἰ γὰρ ἐβουλέσθην με ἀπολλύναι τὸ θεῶ, ἐχρῆν δήπου καὶ μὴ θέντα με τὴν ἱκετηρίαν ὁμολογήσαι. Ἀλλ' οὔτε ὑπήκουσα οὔτ' ἔθηκα.

110. Em van acusar també per la branca de suplicant, com si jo l'haguera dipositat a l'Eleusini, quan la norma ancestral és que qui porta la branca de suplicant als misteris mora. I tan agosarats són que el que ells mateixos van organitzar no va ser prou, perquè no van aconseguir el que desitjaven i, en canvi, em van acusar a mi d'haver comés algun delictes.

111. Després d'arribar d'Eleusis i d'interposar la denúncia formal, l'arcont rei va informar sobre el que havia passat a Eleusis durant la celebració dels misteris, segons

és costum. Els pritans van afirmar que el conduirien davant el Consell i van encomanar que es proclamaren Cefisi i jomateix perquè ens presentàrem davant l'Eleusini, perquè el Consell havia d'instal·lar-s'hi segons la llei de Soló, que ordena que l'últim dia dels misteris se celebri una sessió a l'Eleusini. I allí ens vam presentar segons el que s'havia ordenat. 112. Quan es va omplir el Consell, es va alçar Càl·lies, fill d'Hipònic, amb el seu vestit, i va dir que la branca d'olivera estava sobre l'altar, i li la va mostrar. A continuació l'herald va fer la pregunta de qui havia dipositat la branca, i ningú responia. Nosaltres ens vam apropar i aquell ens va veure. Atés que ningú responia i aquest Èucles anava entrant i eixint, també em va cridar. Abans de res, doncs, si dic la veritat, m'has de ser testimoni, Èucles [testimoni en el judici].

113. Ha testificat que dic la veritat i em sembla que és el contrari del que van dir els acusadors. Digueren, si recordeu, que les dues deesses m'havien induït a dipositar la branca d'olivera sense saber jo el costum per ser condemnat. 114. Perquè, si jo vaig dipositar la branca i no contestava, quina altra cosa feia sinó destruir-me a mi mateix en posar la branca i salvar-me, per sort, per no haver contestat, evidentment, a causa de les dues deesses? Perquè, si jo volguera que les dues deesses em destruïren, jo havia, per descomptat, de confessar haver dipositat la branca sense haver-ho fet. En canvi, ni vaig contestar ni la vaig dipositar.

Andòcides, *Sobre els misteris* 110-114

La impietat d'Andòcides afecta la polis i cal revertir els efectes de la profanació

50. <Υμεῖς τοῖνον, ὧ ἄνδρες> Ἀθηναῖοι, μνήσθητε τὰ πεποιημένα Ἀνδοκίδη, ἐνθυμήθητε δὲ καὶ τῆς ἐορτῆς, δι' ἣν ὑπὸ τῶν πολλῶν προὔτιμήθητε. Ἄλλ' ἐστὲ γὰρ ὑπὸ τῶν τούτου ἀμαρτημάτων ἤδη καταπληγες διὰ τὸ πολλάκις ἰδεῖν καὶ ἀκοῦσαι, ὥστε οὐδὲ τὰ δεινὰ ἔτι δεινὰ δοκεῖ ὑμῖν εἶναι. Ἀλλὰ προσέχετε τὸν νοῦν, δοκεῖτω δ' ὑμῖν ἡ γνώμη ὄρα ἃ οὗτος ἐποίει, καὶ διαγνώσεσθε ἅμεινον. **51.** Οὗτος γὰρ ἐνδύς στολὴν μιμούμενος τὰ ἱερὰ ἐπεδείκνυ τοῖς ἀμυήτοις καὶ εἶπε τῇ φωνῇ τὰ ἀπόρρητα, τῶν δὲ θεῶν, οὓς ἡμεῖς {θεοὺς} νομίζομεν καὶ θεραπεύοντες καὶ ἀγνεύοντες θύομεν καὶ προσευχόμεθα, τούτους περιέκοψε. Καὶ ἐπὶ τούτοις ἰέρεια καὶ ἱερεῖς στάντες κατηράσαντο πρὸς ἐσπέραν καὶ φοινικίδας ἀνέσεισαν, κατὰ τὸ νόμιμον τὸ παλαιὸν καὶ ἀρχαῖον. **52.** Ὁμολόγησε δὲ οὗτος ποιῆσαι. Ἔτι δὲ παρελθὼν τὸν νόμον ὃν ὑμεῖς ἔθεσθε, εἴργεσθαι τῶν ἱερῶν αὐτὸν ὡς ἀλιτήριον ὄντα, ταῦτα πάντα βιασάμενος εἰσελήλυθεν ἡμῶν εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἔθυσεν ἐπὶ τῶν βωμῶν ὧν οὐκ ἐξῆν αὐτῷ καὶ ἀπήντα τοῖς ἱεροῖς περὶ ἃ ἠσέβησεν, εἰσῆλθεν εἰς τὸ Ἐλευσίνιον, ἐχερνίσατο ἐκ τῆς ἱερᾶς χέρνιβος. **53.** Τίνα χρὴ ταῦτα ἀνασχέσθαι; ποῖον φίλον, ποῖον συγγενῆ, ποῖον δημότην χρὴ τούτῳ χαρισάμενον κρύβδην φανερώς τοῖς θεοῖς ἀπεχθέσθαι; νῦν οὖν χρὴ νομίζειν τιμωρομένους καὶ ἀπαλλαττομένους Ἀνδοκίδου τὴν πόλιν καθαίρειν {ἄρὰν ἀπάγεσθαι} καὶ ἀποδιοπομπεῖσθαι καὶ φαρμακὸν ἀποπέμπειν καὶ ἀλιτηρίου ἀπαλλάττεσθαι, ὡς ἐν τούτων οὗτός ἐστι.

50. Atenesos, recordeu les accions d'Andòcides i reflexioneu també sobre el festival que us ha aportat un honor especial de part de la majoria. Però, de fet, esteu tan estupefactes pels seus delictes, perquè els veieu i els sentiueu amb freqüència, que ni tan sols el que és terrible us sembla terrible. Però apliqueu la vostra ment i feu que el vostre criteri contemple el que va fer, i arribareu a una millor decisió. 51. Perquè aquest individu,

vestit amb una túnica cerimonial, imitant-los, va difondre els assumptes sagrats als no iniciats en els misteris, va dir en veu alta les paraules prohibides i, aquelles divinitats que adorem i santifiquem i a les quals sacrificuem i supliquem, les va mutilar. Per aquest motiu, les sacerdotesses i els sacerdots es van alçar i el van maleir, de cara l'oest, i van sacsejar els seus vestits porpra segons una antiga i vella llei. Aquest ha admés haver-ho fet. 52. A més, transgredint la llei que heu establert –expulsar-lo dels assumptes sagrats per ser un impiu–, ha violat totes aquestes restriccions i ha entrat en la nostra ciutat, ha sacrificat sobre els altars on no li era permès i ha arribat a presentar-se davant dels assumptes sagrats sobre els quals va cometre impietat, ha entrat en l'Eleusini i s'ha rentat les mans amb aigua lustral, sagrada. 53. Qui hauria de tolerar tot això? Quin amic? Quin parent? Quin ciutadà ha de guanyar-se l'odi evident dels déus si li mostra el seu favor en secret? Ara, doncs, cal considerar que en castigar Andòcides i desfer-nos d'ell estem purificant la ciutat, i apartant la contaminació, apartem un boc expiatori i ens desfem d'un impiu, perquè aquest individu és un d'aquests.

Lísies, *Contra Andòcides* 6.50-53